

Kvinders folkelige opbakning til EU

**Udfordring fra et dansk perspektiv af det traditionelle billede
af EU-skeptiske kvinder**

Nanna Foverskov Bailey

Cand.ling.merc./engelsk og europæiske studier

Vejleder: Christian Fich

August 2010

CBS

74 normalsider

Summary

Women's Public Support for the EU

Challenging the traditional view of eurosceptic women from a Danish perspective

Public support for the European Union (EU) is a research area that did not receive a great deal of attention until the Danish public voted 'no' to the Maastricht Treaty in 1992. Classic European integration theory paid only limited attention to the public's opinion and was instead more interested in explaining what had brought about integration between the member states. But after the Danish 'no', it became common to look into euroscepticism, which commenced discussions dealing with which level of public support a system like the EU would need in order to be accepted as legitimate. Vast arrays of scientists have come forward to answer this question since the early 1990's and have dealt with the question by using different approaches like the need for a European 'demos' or the focus on the 'output' of the cooperation between the now 27 member states. Discussions about what kind of system the EU is also took place since it is widely understood that a classification would influence the required level of public support.

Today, the EU is still experiencing scepticism from the European public more so from women than men. This thesis is examining Danish women's attitude towards the EU, and the point of departure is the more traditional view of the European women's attitude towards the EU. The traditional view is found in Eurobarometer surveys where the typical eurosceptic woman is described as older, with a low educational attainment and uninterested in politics. The aim is to challenge this view from a Danish perspective by looking into how the EU is viewed by the younger Danish women in connection with the three parameters: age, level of education and political interest. My analysis shows that there is statistical evidence to challenge the traditional view since younger Danish women are showing tendencies to be less attached and show less confidence when it comes to the EU than the older Danish women. These findings are challenging the 'generation hypothesis', which is the view that younger people will be more enthusiastic about the EU than older people because of the changes, which take place from generation to generation. It is for instance believed that euroscepticism will decline because more

young people will obtain an education, which is said to lower the level of euroscepticism. My findings show, however, that the level of education does not mean the same for Danish women since there is still an immense gender gap between how the Danish women and men with a high level of education view the EU. My research furthermore shows that the younger Danish women are more interested in politics that deal with the local level and problems in their proximity. One explanation deals with the fact that younger Danish women show evidence of being interested in the EU, but that they are more interested locally and feel like they have more to offer on this level. This shows that it is not because of disinterest that the younger Danish women are more eurosceptic than the younger Danish men. Since the thesis is based on the conviction that a thriving EU needs a reasonable level of support from both women and men of every age, it seems valid to recommend the EU to look further into other explanations of why there is a gender gap when it comes to public support for the EU than the traditional picture of eurosceptic women since Danish women show tendencies not to follow this more traditional depiction.

Indholdsfortegnelse

1. Introduktion	5
1.1. Problemformulering og hypotese.....	9
1.2. Afgrænsning	9
1.3. Metode.....	10
1.4. Opbygning	10
2. Folkelig opbakning til EU og kvinder som undersøgelsesområde	12
2.1. Definition af folkelig opbakning i forhold til EU	12
2.2. Definition af køn	17
2.3. Teorier om europæisk integration og køn.....	18
3. De europæiske kvinders forhold til EU set i et historisk perspektiv	21
3.1. Kvinders medborgerskab og 'Wollstonecraft dilemmaet'.....	22
3.2. Ligestilling på EU-niveau	23
3.3. EU's opbygning	27
3.4. Opsummering	30
4. Et unuanceret billede af EU-skeptiske kvinder	32
4.1. To Eurobarometerundersøgelser om kvinder	32
4.2. Forskning i kønsforskelle	37
4.3. Opsummering	41
5. Danske kvinder og opbakning til EU	43
5.1. 'Generationshypotesen'	44
5.2. Uddannelse	47
5.3. Politisk interesse	50
5.4. Opsummering	55
6. Konklusion	57
7. Litteraturliste	62

1. Introduktion

Folkelig opbakning til den Europæiske Union (EU) er et omdiskuteret emne, som de daværende 12 EU-medlemslande samt diverse forskere for alvor blev opmærksomme på i 1992, da Danmark stemte nej til Maastricht-traktaten. Det var første gang i EU-samarbejdets historie, at en afstemning i et EU-medlemsland om en ny traktat var endt med et nej fra medlemslandets befolkning. Afstemningens resultat er senere blevet omtalt som et 'wake-up call' for EU-samarbejdet i forhold til behovet for folkelig opbakning fra medlemslandenes befolkninger (Kelstrup, 2008: 228). Et 'wake-up call', der gjorde de daværende 12 EU-medlemslande opmærksomme på, at de europæiske befolkninger ikke uden videre ville være positive i forhold til udvidelser af samarbejdet både i dybden og i bredden, og på at tilslutningen til EU måske ikke var til stede hos så stort et antal vælgere, som man havde forestillet sig. At opbakningen til EU i 1992 var forholdsvis lav også uden for Danmark blev tydeligt, da den franske afstemning om samme traktat endte med et knebent ja fra den franske befolkning kort tid efter den danske afstemning. Folkelig opbakning til EU blev derfor efter 1992 et emne, der oplevede stor opmærksomhed fra forskningen inden for europæisk integration. Det blev populært at omtale og beskæftige sig med EU's legitimitetskrise, og krisen blev især set som manglende støtte og tillid fra de europæiske borgere til EU, hvilket også omtaltes som EU-skepsis både i medier og litteratur (Sørensen, 2008: 13-14).

Hvad der ikke fik lige så stor opmærksom i 1992 som det egentlige nej til Maastricht-traktaten fra de danske vælgere, var de mange nej-stemmer, som de danske kvinder afgav i selv samme afstemning. Det viste sig nemlig, da resultatet blev analyseret mere tilbunds gående, at flere danske kvinder end mænd havde stemt nej til Maastricht-traktaten (Siune, 1993: 95). At der er forskel på de danske kvinder og mænds folkelige opbakning til EU blev igen tydeligt i 2000, da danskerne stemte om Euroen. Også da var kønsforskellen i stemmeafgivningen slående med flere danske mænd end kvinder, der stemte ja til at deltage i samarbejdet om den fælles mønt (Andersen, 2003: 2). Denne forskel i stemmeafgivelse mellem de to køn fik heller ikke denne gang den store opmærksomhed fra offentligheden eller forskere inden for europæisk integration. Det har siden vist sig, at det ikke kun er danske kvinder, der er mindre positive i forhold til EU

end danske mænd, da man ser den samme tendens i Sverige, Finland og Norge (Liebert, 1999: 206, Jenssen, 1997: 358, Hoskyns, 1996a: 22).

De sidste 5 års tumult inden for EU-samarbejdet med den franske og den hollandske befolknings nej til Forfatningstraktaten i 2005, det irske nej til Lissabontraktaten i 2008 og den historisk lave valgdeltagelse ved EU-parlamentsvalget i sommeren 2009 har på ny sat fokus på spørgsmålet om opbakning til EU fra de nu 27 EU-medlemslandes befolkninger. EU, som siden underskrivelsen af Rom-traktaten i 1957 har bragt grænseoverskridende samarbejde med sig om mange forskellige emner mellem EU's medlemslande, kan således i dag ikke mønstre en overvældende folkelig opbakning. At folkelig opbakning til EU halter bagefter det egentlige niveau af samarbejde inden for EU understøttes af tal fra Eurobarometer nummer 71 foretaget i foråret 2009. I den undersøgelse bliver de europæiske borgere spurgt, hvordan de opfatter deres lands medlemskab af EU. De forskellige svarmuligheder lyder som følger: som 'en god ting', som 'en dårlig ting', som 'hverken en god eller dårlig ting', og den sidste svarmulighed er 'ved ikke'. Undersøgelsen viser, at 53 procent af borgerne i de 27 EU-medlemslande opfatter deres lands medlemskab af EU som 'en god ting'. Dette betyder, at kun lidt over halvdelen af EU-medlemslandenes befolkninger opfatter medlemskabet af EU som positivt. Den anden halvdel ser medlemskabet af EU som negativt eller er tilsyneladende ret ligeglade med deres lands EU-medlemskab. Når disse tal fra Eurobarometer inddeles i henholdsvis mænd og kvinders niveau af opbakning til EU, bliver resultatet endnu mere interessant. Samme Eurobarometerundersøgelse viser nemlig, at der ligesom ved afstemningerne i Danmark i 1992 og i 2000 stadig er forskel på, hvordan de europæiske mænd og kvinder ser på EU. Mens 57 procent af de europæiske mænd ser medlemskabet af EU som 'en god ting', er kun 49 procent af de europæiske kvinder enige i den konklusion. Denne forskel på mænd og kvinders niveau af opbakning til EU er stadig i 2010 et emne, der ikke får megen interesse fra EU's medlemslande eller fra forskningen inden for europæisk integration.

Kvinder og politik som forskningsområde er samtidigt præget af tidligere tiders holdninger til kvinder som uinteresserede og tilbageholdende, når det drejer sig om politik. Dette syn på kvinder og politik stammer fra den mere traditionelle rolle, som kvinder havde før den kvindefrigørelse, som fandt sted i mange vesteuropæiske lande og i

USA i slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne¹. Den mere traditionelle kvindesrolle bestod i, at kvinder tog sig af hjemmet og børnene, og at det i stedet var manden, der tog sig af aktiviteter uden for hjemmet og dermed også af politik. Den politiske verden blev derfor i mange år opfattet af flertallet som en mandsdomineret verden, hvor kvinder havde svært ved at nå helt til tops eller bare at blive 'hørt'. Da kvinderne begyndte at få stemmeret i Europa og USA forudså datidens observatører, at kvinder ville stemme som én blok, hvilket kunne føre til andre resultater end dem, man havde set tidligere (Inglehart & Norris, 2003: 98). Disse resultater udeblev dog, da kvinder som vælgergruppe har differentierede meninger, der kan bunde i forskellig politisk overbevisning samt forskel i alder, uddannelsesniveau og beskæftigelsessituation, som alle er faktorer, der kan spille ind, når der afgives en stemme. Litteraturen, som beskæftiger sig med kvinders vælgeradfærd ved valgene i 1960'erne og 1970'erne, hvor et stort antal kvinder havde fået stemmeret, konkluderer, at færre kvinder end mænd afgav deres stemme i netop disse år (Inglehart & Norris, 2003: 105). Kvinder blev på det tidspunkt ligefrem omtalt som: 'The invisible political majority' (Baxter & Lansing, 1980: 179), da antallet af kvindelige vælgere typisk var højere end antallet af mandlige vælgere, uden at kvinderne brugte flertallet til at fremme deres interesseområder. Det ændrede sig i 1980'erne, hvor der fandt afstemninger sted med flere afgivne kvindelige stemmer end ditto mandlige. Den første gang, forskere for alvor blev opmærksomme på, at et stort antal kvinder havde stemt anderledes end et stort antal mænd, var ved det amerikanske præsidentvalg i 1980, hvor et flertal af kvinder stemte demokratisk, mens et flertal af mænd stemte republikansk. Den afstemning var derfor med til at sætte fokus på, at det nu var muligt som udgangspunkt at tale om en speciel 'women's vote' inden for amerikansk politik (Inglehart & Norris, 2003: 100). Baxter og Lansing udkom derfor i 1983 med en revideret udgave af deres bog om kvinder og politik, hvor kvinder nu omtaltes som: '...the once 'invisible' majority [that] was now 'visible'' (1983: 215-216). Dette fokus på de kvindelige vælgere har gjort, at et stort antal af de amerikanske præsidentkandidater i dag bruger tid på at tiltrække kvindelige vælgere ved at fokusere på emner, der kan

¹ Det er muligt at tale om kvindefrigørelse langt tidligere end 1960'erne og 1970'erne. Tanker om kvinders rettigheder og tanker om kvinders ligestilling med mænd stammer helt fra slutningen af 1700-tallet og fortsætter op igennem 1800-tallet med navne som Mary Wollstonecraft og John Stuart Mill. Introduktionen af stemmeret til kvinder fra omkring år 1900 er også med til at frigøre kvinder.

interessere specielt kvinder. Det er gået op for de amerikanske politikere, at kvindelige vælgere er en gruppe, som det er vigtigt at have støtte fra, hvis et valg skal vindes.

I Europa har EU-politikerne og medierne ikke brugt megen tid på de kvindelige europæiske vælgere, måske fordi tendensen har været, at et forholdsvist stort antal europæiske kvinder har været ligeglade med eller ligefrem negative overfor EU. Synet på kvinder som uinteresserede og tilbageholdende i forhold til politik synes også at have smittet af på opfattelsen af kvinders forhold til EU. Når kvinders niveau af folkelig opbakning til EU omtales i Eurobarometerundersøgelserne, bliver deres lavere niveau af opbakning forklaret ud fra parametre som alder og uddannelsesniveau, samt politisk interesse og nationale forskelle. Selvom det bliver slået fast i undersøgelserne, at der kan måles kønsforskelle i de europæiske borgeres mening om EU, selv når der kontrolleres for disse parametre, bliver det ikke undersøgt, hvad der så er skyld i kønsforskellene. Der bliver derfor ikke brugt mange ressourcer på at finde ud af, hvad de europæiske kvinder virkelig mener om EU, og hvorfor EU-samarbejdet oplever en lavere opbakning fra de europæiske kvinder end fra de europæiske mænd. I stedet fremstilles de EU-skeptiske kvinder typisk som ældre, uuddannede og uinteresserede i politik (EB70.1, 2009: 38, Liebert, 1999: 211-212). Dette syn på EU-skeptiske kvinder er på samme tid med til at støtte den forventning, der har været inden for forskning af folkelig opbakning til EU, at en mere positiv holdning til EU vil rodfæste sig hos unge mennesker, fordi den yngre generation vil være mere internationalt end nationalt orienteret og derfor mere EU-venlig. Et sådan syn på unges holdning til EU er kendt som 'generationshypotesen' (Andersen, 2003: 2). Det er netop det mere traditionelle syn på kvinder og forventningen om unges opbakning til EU, der er udgangspunktet for specialet, da jeg finder, at yngre danske kvinders forhold til EU er et emne, der har brug for mere forskning. For at finde ud af om det traditionelle syn på kvinders forhold til politik kan overføres til yngre danske kvinders forhold til EU. Danske kvinder er kendt for at udvise lavere folkelig opbakning til EU end danske mænd, men uden at forskning har fundet sted inden for de forskellige aldersgrupper af kvinder. Mere forskning af området er derfor nødvendigt, da danske kvinder har opnået en moderne samfundsrolle, mens opbakningen til EU halter bagefter – det betyder, at en stor procentdel af over halvdelen af den danske befolkning står

uinteresseret i forhold til samarbejdet inden for EU. Et EU som griber mere og mere ind i danskernes hverdag med fælles lovgivning og krav om samarbejde.

1.1. Problemformulering og hypotese

Den grundlæggende præmis for specialet er, at et vist niveau af folkelig opbakning fra begge køn og alle aldersgrupper til EU-samarbejdet er nødvendigt for samarbejdets legitimitet. Med baggrund i iagttagelsen af, at særligt kvinder fremstår som skeptiske overfor værdien af det europæiske samarbejde, er hovedformålet med specialet at analysere de dybereliggende årsager hertil. Baseret på en kritisk læsning af såvel den eksisterende litteratur som diverse kvantitative undersøgelser er det derudover specialets formål at udfordre det traditionelle billede som litteraturen giver af de europæiske kvinders opbakning til EU; et billede, som blandt andet skyldes en unuanceret fortolkning af de målinger, der foretages af især Eurobarometer. Specialet undersøger med andre ord, om den mere traditionelle opfattelse af EU-skeptiske kvinder som overvejende ældre, uuddannede og uinteresserede i politik stemmer overens med den situation, der gælder for de danske kvinder. Der vil her blive taget udgangspunkt i meningsmålinger fra Eurobarometer og forskningsprogrammet Gender, Empowerment and Politics (GEP) for at analysere de danske kvinders forhold til EU.

Hypotesen, der arbejdes ud fra, er, at unge danske kvinders opbakning til EU halter bagefter på trods af deres moderne samfundsrolle. Den moderne samfundsrolle består i, at de unge danske kvinder er veluddannede, deltager på arbejdsmarkedet, har en vis viden om EU og er politisk aktive.

1.2. Afgrænsning

Specialet fokuserer både på de europæiske kvinder som én samlet gruppe og som forskellige nationale grupper. Det giver mening at have de europæiske kvinder som én samlet gruppe, der differentierer sig i forhold til de europæiske mænd, samtidig med at det giver mening at dele de europæiske kvinder op på baggrund af nationale traditioner og tankegange, da disse er differentieret de 27 EU-medlemslande imellem, da EU består af lande, hvor kvinders rolle har udviklet sig forskelligt og i forskelligt tempo. For at

have mulighed for at kunne gå mere i dybden med det valgte emne beskæftiger specialet sig specielt med de danske kvinder, da Danmark har afholdt et antal afstemninger, hvor befolkningen har fået lov til at tage stilling til emner vedrørende EU, og resultaterne fra de danske EU-afstemninger viser, at der er kønsforskelle at spore, når det drejer sig om EU-spørgsmål.

1.3. Metode

I dette speciale måles niveauet af folkelig opbakning til EU efter, hvilket niveau af positive tilkendegivelser EU får fra EU-borgerne i Eurobarometerundersøgelser, da både forskningslitteraturen og EU's medlemslande benytter sig af disse tal i undersøgelser af, hvordan det står til med opbakning til EU fra de europæiske borgere. Til analysen af de danske kvinder benyttes tal fra en tabelrapport fra forskningsprogrammet Gender, Empowerment and Politics, som fandt sted på Ålborg Universitet fra 1996 til 2003, og hvis forskningsresultater er samlet af Ann-Dorte Christensen og Birte Siim i bogen 'Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter'. Der er forsøgt at opnå et så nutidigt billede af de yngre danske kvinders forhold til EU som muligt. Da det har vist sig udfordrende at finde statistisk materiale, der opdeler resultater både efter køn og alder, benyttes statistik, der stammer fra den sidste del af 1990'erne, hvor det statistiske materiale netop benytter begge opdelinger.

1.4. Opbygning

Kapitel to udstikker specialets overordnede teoretiske ramme. Heri defineres folkelig opbakning til EU ved hjælp af udvalgte europæiske integrationsteorier og andre teoretiske tilgange på området. Derefter defineres køn, og det forklares, hvorledes begrebet kan anvendes analytisk i forhold til europæisk integration. Kapitel tre argumenterer for, hvordan de europæiske kvinders marginalisering i forhold til EU på baggrund af EU's første ligestillingsinitiativ og selve EU's opbygning i en historisk kontekst kan tænkes at have smittet af på kvinders opbakning til EU. Kapitel fire redegør for, hvordan Eurobarometerundersøgelserne har bidraget til en unuanceret fremstilling af de to køns holdning til EU; en fremstilling som inviterer til en overdrevent 'traditionel'

læsning af, hvilke kvindegrupper som typisk udtrykker afstand til europæisk integration. I samme kapitel diskuteres nødvendigheden af at forske i kønsforskelle set i lyset af en sammenligning af danske kvinders samfundsrolle og fortsatte EU-skepsis. I kapitel fem bliver den traditionelle læsning af kvindegrupperes politiske engagement udfordret, og danske kvinders opbakning til EU analyseres med udgangspunkt i statistik i forhold til de tre parametre: alder, uddannelse og politisk interesse. Det viser sig her, at de unge danske kvinders politiske identiteter er specielt interessante at studere, når det handler om opbakning til EU, fordi den er forskellig både fra de ældre danske kvinders og unge danske mænds. I kapitel seks konkluderes der på undersøgelsens resultater, og det viser sig blandt andet, at de unge danske kvinder ikke lever op til den mere traditionelle læsning af kvinders forhold til EU.

2. Folkelig opbakning til EU og kvinder som undersøgelsesområde

Dette kapitel vil indledningsvis definere folkelig opbakning til EU, da undersøgelsesområdet er omstridt med mange forholdsvist forskelligartede meninger om, hvorfor den folkelige opbakning til EU halter bagefter den faktiske integration. Den følgende fremstilling af området er ikke udtømmende, men skal i stedet være med til at give et billede af de diskussioner, der finder sted, og klarlægge hvor problemerne kan siges at være i forhold til udviklingen af folkelig opbakning til EU, da disse problemer også spiller ind i forhold til de europæiske og danske kvinders niveau af opbakning til EU. Der fokuseres specielt på diskussioner i forbindelse med nødvendigheden af et samlet europæisk folk eller tankerne om udviklingen af et fælles europæisk medborgerskab for at øge opbakningen til systemet. Medborgerskabsideen er samtidig en vedkommende vinkel, når man beskæftiger sig med kvinder som undersøgelsesområde, da kvinder opnåede rettigheder som for eksempel stemmeret senere end mænd, og de europæiske kvinder forsøger stadig i 2010 at opnå ligestilling på lønområdet og i forbindelse med politik. Det er derfor interessant at undersøge sammenhængen mellem kvinder og medborgerskab i forbindelse med EU, da det ifølge den feministiske litteratur inden for området har vist sig, at rettigheder i mange tilfælde skal opnås ud fra en mandlig norm og ikke en kvindelig, da kvinder ikke var aktive i offentligheden, da de første tanker om nationalstaten og politiske rettigheder blev tænkt. Først er det dog nødvendigt at definere folkelig opbakning til EU og siden køn, da forskere inden for området beskæftiger sig med køn i stedet for 'kvinder'. Hvad der har ført til dette skifte forklares også i den forbindelse. Derefter undersøges det, hvilket forhold teori om europæisk integration og køn har til hinanden også i forhold til medborgerskabsvinklen.

2.1. Definition af folkelig opbakning i forhold til EU

'You can't fall in love with the single market'; sådan citeres den tidligere formand for EU-kommissionen Jacques Delors (i Johnson, 2006: 83) for at have sagt allerede i 1980'erne, da han blev spurgt om, hvordan EU kunne komme tættere på de europæiske borgere. Ud fra dette citat kan man læse, at man inden for EU-samarbejdet godt var klar over, at der ikke skulle satses på, at de europæiske borgere automatisk ville 'forelske sig'

i EU, og at der i stedet skulle tænkes i andre baner for at opnå de europæiske borgers opbakning til EU. Det var dog først efter det danske nej i 1992, at forskere i europæisk integration for alvor begyndte at skrive om manglen på folkelig opbakning fra de europæiske borgere til EU. Indtil da havde de klassiske integrationsteorier mest beskæftiget sig med at forklare, hvad der førte til integration på det europæiske niveau uden at beskæftige sig væsentligt med, hvordan det så ud med den folkelige opbakning til integrationen. Et eksempel på, at folkelig opbakning ikke var hovedfokus, kan ses i forbindelse med neofunktionalismen. De tidlige neofunktionalister fokuserede i stedet på, at integration inden for et område ville føre til integration på andre områder ved hjælp af den såkaldte spill-over effekt. Det samme ville hen ad vejen gælde for de europæiske landes befolkninger, der automatisk på baggrund af integrationen ville rette deres interesse og loyalitet mod det europæiske niveau (Haas, 2004: xv). Neofunktionalismen er senere blevet stærkt kritiseret for at opfatte integrationen som noget, der sker automatisk også inden for folkelig opbakning (Kelstrup, 2008: 165). Den eneste af de klassiske integrationsteorier, der fokuserede på, at de europæiske befolkningers syn på hinanden kunne være vigtig for europæisk integration, var transnationalismen udviklet af Karl W. Deutsch. Transnationalismen skal ses som en mere kulturelt orienteret integrationsteori end for eksempel neofunktionalismen, da den transnationalistiske integrationsteori lægger vægt på kulturel udveksling til at øge integrationen, og samtidig anskuer folks holdning til hinanden som vigtig, da et velfungerende fællesskab kun opstår, hvis man stoler på hinanden (Deutsch et al., 1957: 123). Transnationalisme tager derfor udgangspunkt i dannelsen af såkaldte sikkerhedsfællesskaber. Disse sikkerhedsfællesskaber består af forskellige befolkninger, hvor vi-følelsen er så stærk befolkningerne imellem, at det er umuligt at forestille sig, at de vil kunne gå i krig imod hinanden (Ibid.). Vi-følelsen bygger på antallet af transaktioner på tværs af landegrænserne. Det gælder for eksempel handelstransaktioner, kulturel udveksling, rejser, kommunikation, samt folks holdninger til hinanden (Kelstrup, 2008: 168). Transnationalismen er ofte blevet overset, fordi den som en af de eneste integrationsteorier beskæftiger sig med sociokulturelle aspekter af EU. Teorien synes at have fået en opblomstring inden for de senere år, da fokus inden for integrationsstudier har været og fortsat er på demokratisk legitimitet og identitetsaspektet inden for EU i takt

med, at politikerne er blevet klar over, at vælgerne netop har svært ved at forstå og relatere til EU-samarbejdet.

Siden de klassiske integrationsteorier er der hele tiden kommet nye forklaringer på, hvorfor den folkelige opbakning synes at halte bagefter inden for EU, og hvad løsningen på dette problem skulle være. En del forskning stiller spørgsmålet, hvor meget samhørighed med hinanden det er nødvendigt, at de europæiske borgere føler for at give opbakning til EU; for eksempel om det, der mangler, er en fælles europæisk identitet eller ligefrem et europæisk demos (folk). Ifølge norske Sjur Holsen er det her hele problemet ligger i forhold til EU og folkelig opbakning: 'Kjerneproblematikken består i at udviklingen af en europæisk identitet synes at bero på videre integrasjon, som igjen forutsetter en sterkere identitet, for så vidt som folkelig oppslutning – folkelig legitimitet – er avgjørende (1998: 31). Problemet for EU er, ifølge Holsen, at folkelig opbakning, udviklingen af en europæisk identitet og udvidelse af integration på det europæiske niveau alle tre er forbundet med hinanden, og hvis en af delene halter bagefter, har de to andre dele også svære betingelser. Dette fører os til diskussionen af, om det, EU mangler, er et fælles demos eller civilisation. Michael Zürn fokuserer i sin forskning på at dekonstruere de kriterier, som et demos skal leve op til for at blive opfattet som et fællesskab for at vise, at det er muligt at finde et samlet demos uden for nationalstatsniveau (2000: 196). Ved at dele demoskonceptet op i mindre dele bliver det ifølge Zürn muligt, at undersøge, hvordan det står til med et europæisk demos, og han finder, at EU opfylder nogle af disse kriterier. Den delvise opfyldelse af kriterierne giver, ifølge ham, en indikation af, at det er muligt at opnå et demos på europæisk niveau på trods af de kulturelle forskelle, der også eksisterer (Zürn, 2000: 200). I kontrast til Zürn står Felipe Fernández-Armesto, som mener, at det ikke er muligt at se EU's befolkning som én fælles europæisk civilisation. Han baserer dette syn på, at han ser det som svært at blive enige om entydige geografiske grænser for det europæiske område. Samtidig fremhæver han, at der ikke findes religiøs, sproglig eller værdimæssig homogenitet inden for det europæiske område, hvilket, ifølge ham, derfor kan bruges som et argument imod at tale om én fælles europæisk civilisation eller demos (2002: 6). Denne mangel på én europæisk civilisation kæder han derefter sammen med tankerne om EU: 'We should abandon the illusion that a cultural basis is to hand for an 'ever-closer union' or for the

rapid fusion of institutions, reconciliation of laws or homogenization of sentiments... If we pretend that Europe is in being, we may prevent it from ever becoming' (2002: 12). Ideen om EU skal, i følge ham, baseres på fremtiden og ikke fortiden, da det, Europa har tilfælles, er pluralisme, og det er denne pluralisme, der skal bruges til at styrke fællesskabet i fremtiden (2002: 13).

Et af de initiativer, EU-samarbejdet selv kom frem med til løsning af mangel på folkelig opbakning, var det såkaldte unionsborgerskab, som kan opfattes som en form for et medborgerskab på europæisk niveau. At der fra EU's side menes at være en sammenhæng mellem udviklingen af et fælles europæisk medborgerskab og folkelig opbakning kan forklares med, at de to synes forbundne, fordi medborgerskab kan sættes i forbindelse med tanker om identitet, territorium og rettigheder, som alle er komponenter, der netop bliver diskuteret i forbindelse med folkelig opbakning. Samtidig har alle fire komponenter: identitet, stats- eller medborgerskab, territorium og rettigheder, i en historisk kontekst vist sig at være forbundne. De er forbundne, fordi rettigheder traditionelt er blevet givet til en person, fordi personen tilhører et afgrænset territorielt og nationalt fællesskab (Wind, 2000). EU har forsøgt at ændre dette syn ved at give de samme rettigheder til alle EU's borgere, som er statsborgere i et EU-medlemsland. Den fri bevægelighed, som har fulgt med oprettelsen af det indre marked, har dermed ført til, at EU-borgerne har de samme rettigheder i de 27 EU-medlemslande og derfor har mulighed for at bo, arbejde og studere i et andet EU-land. Rettighederne følger ikke længere kun et nationalt territorium, da rettighederne gælder for alle EU's borgere i hele EU's område. Ifølge Marlene Wind er problemet med udviklingen af unionsborgerskabet dog, at det er rettigheder, der kom oppefra og hun kalder dem derfor 'top-down rettigheder' (2000). Hun beskriver efterfølgende, hvad det betyder for rettighederne: 'De er ikke vedtaget på det politiske niveau som følge af et massivt eller og direkte folkeligt pres, men repræsenterer i høj grad politikernes egen respons på, hvad de fortolker som årsagen til de senere års EU-skepsis' (Ibid.). Joseph Weiler har også kritiseret unionsborgerskabet, da han finder det direkte i modstrid med EU's grundlæggende principper og ånden i samarbejdet, da det synes at være et forsøg på at kopiere det statsborgerskab, som man finder på nationalstatsniveau, og det har ifølge Weiler aldrig været meningen med samarbejdet, da samarbejdet er sat i verden for at: "...lay the

foundation of an ever closer union among the *peoples* of Europe'. Not the creation of one people, but the union of many' (1999: 327, kursivering i originalen). Weiler er dermed fortaler for, at det europæiske område skal accepteres som bestående af flere folk, hvilket giver sig udslag ved, at EU's borgere godt kan have en 'tyk' og en 'tynd' identitet altså en national og en europæisk identitet, som fungerer side om side, hvilket et unionsborgerskab ikke kan eller skal ændre på (Weiler, 1999: 346). I forlængelse af diskussionen om unionsborgerskabet ligger et område som i de sidste år har fået mere og mere opmærksomhed. Området behandler eksistensen eller udviklingen af en fælles europæisk offentlighed, da der har været forøget interesse for at undersøge, hvordan EU-spørgsmål bliver behandlet i medierne, da denne behandling kan spille ind i udviklingen af folkelig opbakning til EU (Kelstrup, 2008: 242). De fleste forskere er enige om, at der på nuværende tidspunkt ikke eksisterer en fælles europæisk offentlighed, fordi de fleste EU-borgere i stedet benytter sig af de nationale medier til at orientere sig om EU-spørgsmål, og fordi der på nuværende tidspunkt kun findes ganske få og velfungerende fælles europæiske medier (Pedersen, 2006: 140-141).

Andrew Moravcsik synes at stå uden for diskussionerne om demos og medborgerskab, da han mener, at man skal satse på 'output legitimitet' inden for EU. Output legitimitet betyder, at man bruger energien på at evaluere EU på baggrund af det, der kommer ud af det daglige arbejde, i stedet for at bruge ressourcer på at prøve at opnå den europæiske befolknings følelsesmæssige begejstring for EU. Man skal ifølge Moravcsik satse på de daglige resultater, fordi EU allerede er: 'the most successful experiment in political institutional-building since the second world war' (2005: 2). Samtidigt er det: '...time to recognize that the EU can neither aspire to replace nation states nor seek democratic legitimacy in the same way nations do' (Ibid.). Det handler derfor ikke for Moravcsik om, hvorvidt EU har eller ikke har folkelig opbakning; i stedet mener han, at EU's succes skal bedømmes på baggrund af de resultater, som EU har skabt på konkrete områder (2005: 6). At EU ifølge Moravcsik ikke skal forsøge at opnå den samme demokratiske legitimitet som nationalstater, leder til en diskussion af, hvilket system EU egentlig er, og hvilket niveau af folkelig opbakning et system som EU har brug for for at opfattes som et legitimt system. Det står nemlig stadig til diskussion, da det er en igangværende debat inden for europæisk integration, hvilken type samarbejde

EU er. Jacques Delors har kaldt EU for et uidentificerbart politisk objekt (Zielonka, 2006: 4), og EU er samtidigt blevet beskrevet som så forskelligartede systemer som en international organisation, et regionalt samarbejde, en nationalstat, en føderalstat og ligefrem et imperium (Zielonka, 2008: 484). Nogle forskere omtaler i stedet EU som et sui generis system, da de ser EU som noget unikt, som ikke kan eller skal sammenlignes med tidligere systemer (Rosamund, 2000: 14). Det synes muligt inden for EU-forskningen at enes om, at EU er et forpligtende samarbejde, der omhandler forskellige dimensioner og sektorer, mens endemålet for samarbejdet afhænger af, hvilken integrationsteoretisk vinkel man er tilhænger af (Kelstrup, 2008: 24). Spørgsmålet om, hvilken størrelse EU er, hører derfor med, når man diskuterer den folkelige opbakning til EU fra de europæiske kvinders side, da ens tanker om, hvilket system EU er, kan spille ind, når der kigges på, hvordan det står til med folkelig opbakning på EU-niveau. At EU i dag ikke er ovre den folkelige legitimitetskrise, som startede i 1990'erne, bevidnes dels af de EU-afstemninger om, som har fundet sted i de forskellige EU-medlemslande, og som er endt med et nej, dels den lave deltagelse ved de direkte valg til EU-parlamentet.

2.2. Definition af køn

Forskningslitteraturen inden for området europæisk integration og kvinder fokuserer typisk på køn som undersøgelsesobjekt, snarere end på kvinder. Derfor er det nødvendigt at definere, hvad der menes, når ordet køn bruges. Grunden til dette skift fra kvinder til køn som undersøgelsesgenstand gives af Catherine Hoskyns, som er en af de ledende forskere inden for forskningsfeltet: '...it has become clear that the particular forms of disadvantage that women face cannot be adequately examined without taking account of the complexities of gender relations and the varied positions of men. Use of the term gender also makes it possible to take a broader view of differences and identities and to ask 'not only the woman question.' Thus there has been a gradual move across a range of disciplines from women's studies to gender studies' (2004: 218). Dette citat er med til at vise, at definitionen af køn er omdiskuteret og også ændrer sig i takt med, at kulturelle og sociale normer i samfundet ændrer sig. For eksempel diskuteres det inden for forskningen af køn, hvor stærk relationen er mellem det biologiske køn og kulturelle eller sociale kønsroller, og det har vist sig, at kønsroller måske er mindre forudbestemte end antaget i

tidligere tiders forestillinger om traditionelle maskuline og feminine kønsroller (Alsop, 2002). Derfor findes der også i litteraturen forskellige opfattelser af, hvad køn skal defineres som. Ronald Inglehart og Pippa Norris har i deres bog 'Rising Tide', som sammenligner holdninger til ligestilling mellem forskellige lande denne definition af køn: 'Gender refers to the socially constructed roles and learned behavior of women and men associated with the biological characteristics of females and males' (2003: 8). Her er definitionen af køn baseret på socialt konstruerede roller, som dog kan associeres med de biologiske karakteristika som mænd og kvinder har. Catherine Hoskyns udvider denne opfattelse af køn: 'Gender refers to the socio-cultural meanings given to masculinity and femininity and to the complex and varying relations between the two' (2004: 217). Hun fokuserer på, at ordet køn også indeholder det forhold, der findes imellem de to køn, som kan være af varierende styrke. Hoskyns' definition af køn stemmer dermed overens med en mere nutidig tilgang til kønsroller, som ikke kun er defineret på baggrund af en biologisk opdeling af kvinder og mænd. I dette speciale fokuseres der netop på, at der er forskel på de europæiske kvinder og mænds opbakning til EU. Men da forskningslitteraturen inden for feltet forholder sig til køn i stedet for 'kun kvinder' benyttes køn som et parameter, der kan bruges til at undersøge, hvordan EU og teori om europæisk integration forholder sig til kvinder for derigennem at vise, at der er forskel på kvinder og mænds forhold til EU.

2.3. Teorier om europæisk integration og køn

Catherine Hoskyns har bemærket, at '...although theories of European integration have shown little awareness of gender, they have in fact been highly gendered' (2004: 228). Udtalelsen slår fast, at selvom teorierne om europæisk integration udadtil fremstår som kønsneutrale, betyder det ikke, at de er 'kønsløse'. Alligevel står det klart, at ikke mange af forskerne inden for området beskæftiger sig med køn som et parameter i forhold til europæisk integration. En kendt og accepteret bog som Ben Rosamunds 'Theories of European Integration' fra 2000 nævner ikke køn i forhold til europæisk integrationsteori, selvom bogen forholder sig kritisk til de forskellige teorier og også nævner nyere tilgange til europæisk integration. Det samme gælder for en af de nyere danske bøger om europæisk integration: 'Europa i Forandring' fra 2008 skrevet af Morten Kelstrup, Dorte

Sindbjerg Martinsen og Marlene Wind, som ellers undersøger europæiske integration fra forholdsvist mange forskellige vinkler. Grunden til, at disse forskere har udeladt køn i forbindelse med EU, kan ses som, at de ikke finder køn relevant i forhold til EU-systemet, og at de dermed ser EU, ifølge Ulrike Liebert, 'within gender-neutral frameworks' (1999: 204). I modsætning til disse forskere finder vi en mindre gruppe af forskere, som hævder, at køn er en vigtig synsvinkel i forhold til europæisk integrationsteori, da medtagelsen af køn, ifølge dem, gør teorien mere hel: 'Gender perspectives create a viewpoint rather than a theory and without sensitivity to this viewpoint any general theory attempting to explain European integration will be partial and misleading' (Hoskyns, 2004: 217). Cynthia Weber støtter dette synspunkt og forklarer, at køn er ikke en variabel, som kan inkluderes eller ekskluderes fra teorier. I stedet skal køn ses som en synsvinkel. Med Webers egne ord: '*What if gender is not something to be placed or added but something through which the world is viewed?*' (2001: 89, kursivering i originalen). Forskerne inden for feltet er dog godt klar over, at det ikke er muligt at tale om en hel kønsteori inden for europæisk integration: 'Thus, there is no such thing as 'a gender theory' or 'a feminist theory' on European integration, at least not in the narrow sense of a coherent set of theoretical propositions outlining causal mechanisms and factors contributing to and accelerating the European integration process...But feminist approaches do shed light on *how* the EU is integrating by providing an understanding of the way gender is structuring integration and the way integration has structured gender relations' (Locher & Prügl, 2008: 4, kursivering i originalen). I følge denne gruppe forskere, som har anlagt et mere feministisk syn på EU, skal køn ses som en vigtig synsvinkel, med hvilken man skal forstå teorier om europæisk integration.

Det er dog nødvendigt at holde sig for øje, når man beskæftiger sig med køn og kvinder, at de forskere, der beskæftiger sig med emnet, i mange tilfælde gør det ud fra en feministisk synsvinkel, hvilket de heller ikke lægger skjul på. Annica Kronsell skriver eksempelvis i sin artikel, at: 'Feminist theory is used as an analytical position in this article' (2005: 1023). Feminisme har levet en omtumlet historie inden for for eksempel teori om internationale relationer, og mange forskere ser meget kritisk på, om feminismen overhovedet skal have en plads i forhold til forskning inden for sådanne discipliner. I

dette speciale trækker et feministisk perspektiv dog interessante og brugbare vinkler frem i forhold til folkelig opbakning fra de europæiske kvinder og køn overfor EU's initiativer indenfor ligestilling og selve opbygningen af EU. Grunden til, at et feministisk syn er interessant sammen med specialet, er, at den feministiske litteratur også beskæftiger sig med begrebet medborgerskab i forhold til kvinder. Det feministiske perspektiv er derfor særlig relevant i forhold til specialets problemstilling, fordi kvinders medborgerskab har oplevet et skifte fra fokus på, at kvinder er marginaliseret, når det gælder politik på grund af kvinders rolle som hjemmegående husmor til fokus på et mere nutidig billede af den moderne kvinde som en aktiv medborger på arbejdsmarked og indenfor politik (Siim, 2000: 1). Det er netop det mere traditionelle billede af de europæiske kvinder, som dette speciale vil udfordre fra et dansk perspektiv. Det næste kapitel ser på, om der for de europæiske kvinder er en sammenhæng mellem, hvordan de historisk har opfattet EU sammenholdt med deres indflydelsesmuligheder set i forhold til deres medborgerskab. Der tages udgangspunkt i EU's første ligestillingsinitiativ fra Rom-traktaten og selve EU's opbygning for at vise, at kvinders marginalisering i forhold til politik i samarbejdets tidlige dage har spillet ind på kvinders forhold til EU, fordi kvinder på dette tidspunkt kan siges at have haft en mere traditionel samfundsrolle, hvor de fleste kvinder tog sig af hjemmet og børnene, mens mænd tog sig af den offentlige rolle på arbejdsmarkedet og i forbindelse med politik.

3. De europæiske kvinders forhold til EU set i et historisk perspektiv

Dette kapitel skal undersøge, hvad der ligger til grund for europæiske kvinders forholdsvis lave opbakning til EU i forhold til de europæiske mænds. Der tages udgangspunkt i EU's ligestillingsinitiativer såvel som selve EU's opbygning, da disse to områder fremhæves i litteraturen som faktorer, der har indvirket på kvinders forhold til EU i en historisk kontekst (Hansen, 2000, Kronsell, 2005, Macrae, 2009). Som vi så i afsnit 2.3. har Hoskyns bemærket, at det faktum at integrationsteorier udadtil fremstår som kønsneutrale ikke betyder, at de er 'kønsløse'. Hun fremhæver derefter, at: 'The EU they have helped to construct is one which, despite the policy initiatives, in its overall shape has disadvantaged many women and partially at least deprived them of a voice' (2004: 228). Citatet er interessant, fordi det belyser de europæiske kvinders forhold til EU ved at fremhæve, at den måde, hvorpå EU er opbygget, har været en ulempe for de europæiske kvinder, da opbygningen ikke tilgodeser de europæiske kvinders samfundsrolle. Samtidig fremhæver citatet, at EU på trods af en udbygget lovgivning på ligestillingsområdet ikke af de europæiske kvinder opfattes som værende en størrelse, de i synderlig grad kan identificere sig med. Den hypotese, der arbejdes ud fra, er, at EU ikke opfattes som en 'foregangskvinde' af de europæiske kvinder, fordi det første af EU's ligestillingsinitiativer fokuserede mest på fair konkurrence, og fordi EU's opbygning tager udgangspunkt i en neofunktionalistisk logik og en 'top-down' tilgang. Dette kapitel skal derfor bruges til at undersøge forholdet mellem de europæiske kvinder og EU ved først at analysere EU's første initiativ på ligestillingsområdet og senere EU's opbygning. Begge analyser tager udgangspunkt i Carole Patemans kritik i slutningen af 1980'erne af det moderne demokrati. Hun fremhævede i bogen 'The Sexual Contract', at samfundet er opsplittet i en offentlig og en privat sfære, og at det er denne opsplitning af de to køn, der er en væsentlig årsag til kvinders marginalisering i forhold til politik (1988: 11). Først redegøres der for Patemans kritik af det moderne demokrati ud fra hendes tanker om et kønsopdelt medborgerskab. Det undersøges derefter, hvorfor EU's fokus fra samarbejdets begyndelse på ligestillingsinitiativer ikke har ført til øget opbakning til EU fra de europæiske kvinder. Til sidst undersøges det, om EU's opbygning, som følger både en neofunktionalistisk logik og en såkaldt 'top-down' tilgang, har stået i vejen for kvinders opbakning til EU.

3.1. Kvinders medborgerskab og 'Wollstonecraft dilemmaet'

Carole Pateman opfattes som værende en af de første, der har foretaget systematiske, feministiske analyser af kvinders medborgerskab (Christensen & Siim, 2001: 19). Hun beskriver i sin analyse samfundet som opsplittet mellem en offentlig og en privat sfære, og hun angiver denne opsplitning som en væsentlig årsag til, at kvinder er marginaliseret i forhold til politik. Grunden, hun giver til denne opsplitning, er, at mænd har den væsentligste rolle i den offentlige sfære på grund af mænds lønarbejde, mens kvinder repræsenterer den private sfære på grund af kvinders moderskab. Denne adskillelse af de to køn kommer til udtryk i det, der af Pateman omtales som 'Wollstonecraft dilemmaet'². Dilemmaet består i, at der synes at være to veje til et fuldt medborgerskab for kvinder i de moderne samfund. Den første vej til fuldt medborgerskab fokuserer på lighed mellem kønnene. Det betyder, at kvinder skal integreres i for eksempel politik på mænds betingelser, og at de derfor må opgive de sociale erfaringer 'som kvinder' for at opnå ligestilling (Christensen & Siim, 2001: 19). Den anden vej tager udgangspunkt i forskellighed og bygger netop på kvinders sociale erfaringer 'som kvinder'. Det betyder, at kvinder ses som havende forskellige interesser og behov i forhold til mænd, og at der skal tages hensyn til disse forskelligheder for at kvinder kan opnå ligestilling (Ibid.). Begge veje til fuldt medborgerskab ses som værende negative for kvinder: 'The dilemma is that the two routes toward citizenship that women have pursued are mutually incompatible within the confines of the patriarchal...state, and, within that context, they are impossible to achieve' (Pateman, 1989: 196-7). Vejene til fuldt medborgerskab for kvinderne er, ifølge Pateman, negative, fordi kvinderne bliver nødt til at acceptere, at medborgerskabet bygger på mandlige og ikke kvindelige karakteristika. 'Wollstonecraft dilemmaet' skal derfor ses som en opsummering af kvinders svære vej til ligestilling i et patriarkalsk system. Det betyder, at kvinder ikke opfattes som 'full citizens', da kvinder vil opnå medborgerskab som 'inferior men' i stedet for som kvinder, da kvinderne skal integreres på mænds betingelser for at opnå ligestilling (Pateman, 1989: 160). Hvis kvinder i stedet vil have anerkendt deres forskelligheder i forhold til mænd, opnår de

² Dilemmaet er opkaldt efter den britiske forfatter Mary Wollstonecraft (1759-97). Hun skrev et af de første feministiske værker i 1792 med titlen: 'Et forsvar for kvindernes rettigheder', som omhandlede spørgsmålet, om kvinder skulle have mulighed for at opnå de samme rettigheder som mænd (Lombardo, 2003: 175).

heller ikke at blive opfattet som 'full citizens', da de beder om at være en del af: 'a patriarchal society based on a hierarchical division between the sexes' (Lombardo, 2003: 160). Det betyder, at kvinder har brug for 'special treatment' for at opnå medborgerskab i et samfund, hvor mandlige værdier er normen. Dilemmaet, kvinderne står overfor i forhold til opnåelse af fuldt medborgerskab, er derfor enten lighed eller accept af forskelighed, og ved begge er normen, som kvinderne forsøger at opnå eller at blive kompenseret for, den mandlige (Ibid.). 'Wollstonecraft dilemmaet' kan overføres til EU, hvor det med fordel kan bruges til en analyse af EU's ligestillingsinitiativer og EU's opbygning i forhold til kvinders medborgerskab. Fordelen består i, at Patemans syn på kvinders marginalisering og medborgerskab synes at gå igen både i den måde EU's ligestillingsområde er anlagt og den måde EU-systemet er opbygget på. 'Wollstonecraft dilemmaet' kan dermed være med til at fremhæve, hvad der i en mere historisk og fælles europæisk kontekst har stået i vejen for kvinders opbakning til EU.

3.2. Ligestilling på EU-niveau

EU har siden oprettelsen i 1957 haft lovgivning om ligestilling imellem mænd og kvinder med i traktaterne, som regulerer samarbejdet mellem de nu 27 EU-medlemslande. Det første eksempel på denne lovgivning er artikel 119 fra Rom-traktaten, som lyder: 'Hver Medlemsstat gennemfører i løbet af første etape og opretholder derefter princippet om lige løn til mænd og kvinder for samme arbejde'. Dette har gjort, i følge Heather Macrae, at: 'Gender equality is an important aspect of the foundational myth of the European Union (EU). However, despite a number of equality policies, the gender myth has been largely unsuccessful in creating a sense of loyalty among European women' (2009: 1). Forklaringen på, hvorfor EU's fokus på ligestilling ikke har ført til et større niveau af folkelig opbakning fra de europæiske kvinder til EU, skal ifølge litteraturen inden for området findes i, at ligestillingsinitiativerne fra EU's side i starten mest fandtes inden for arbejdsmarkedsområdet og dermed inden for et mere økonomisk område: 'Suffice to say here that despite certain achievements, the policy in legislative terms has only in the most grudging way moved beyond equality in the labour market' (Hoskyns, 2004: 230). Det er netop dette fokus på ligestilling på arbejdsmarkedet fra EU's side, som også kan kædes sammen med Patemans 'Wollstonecraft dilemmaet'. Ved at introducere artikel 119 om

ligeløn tager EU's ligestillingsinitiativ den første vej beskrevet i det tidligere afsnit, hvilket er tilfældet med mange af EU's ligestillingsinitiativer. Det der fokuseres på fra EU's side, er ligestilling, og kvinder må derfor opgive deres erfaringer 'som kvinder' for at opnå medborgerskabets goder som ligeløn (Lombardo, 2003: 161). Dette syn på artikel 119 støttes af Hoskyns, som fortsætter sin forklaring af, hvorfor det har været en ulempe for de europæiske kvinder, at EU's ligestillingsinitiativer mest har omhandlet ligestilling på arbejdsmarkedet. Hun ser ligestillingslovgivningen på EU-niveau fra 1957 som et forsøg fra EU's side på at undgå diskrimination på de europæiske arbejdsmarkeder, hvilket indtil da havde gjort, at mange europæiske kvinder blev holdt udenfor arbejdsmarkedet (2004: 219). Den måde, man forsøgte at undgå denne situation på, førte i stedet til, at man fra EU's side fokuserede på de europæiske kvinders økonomiske rolle uden at tage stilling til, hvordan kvinder skulle kombinere et arbejde med eventuelle forpligtelser i forhold til børn, eller hvordan kvinder skulle opnå ligestilling, hvis de var uden for arbejdsmarkedet (Ibid.). Det er netop dette fokus på kvinders økonomiske rolle, som Lombardo også fremhæver: 'Giving equal opportunities to everybody does not mean that every woman will be capable of enjoying and exercising her formal rights in the same way. The equal opportunities policy fails to consider the existence of material conditions which prevent women from exercising their rights and from having equal access to the opportunities they are offered (such as women's main role as caretaker in the household and family, violence against women, sexist education, traditional culture that sees women and men as more suitable for certain jobs and activities and so on)' (2003: 161). Macrae har i denne forbindelse en interessant observation, der går på, at EU ved at vælge ordene: 'lige løn for lige arbejde' i stedet valgte en løsning af området, der fokuserede på lige konkurrence mellem medlemsstaterne, da EU synes at bruge ligestilling som en måde, hvorpå kvinder kunne opnå de samme 'lønstandarder' som mænd på arbejdsmarkedet, og dermed fair konkurrence medlemslandene imellem. Dermed handler disse bestemmelser mere om fair konkurrencepolitik på EU-niveau end egentlig ligestilling mellem kvinder og mænd. EU valgte fra starten ikke at lade artiklen hedde: 'lige løn for arbejde af samme værdi', hvilket kunne have gjort, at forskellige jobs med samme værdi kunne have opnået den samme betaling samtidigt med, at der kunne gøres op med, at kvinders erfaringer og rolle ikke ses som værende på samme niveau som

mænds, da kvinder kan have forpligtigelser i forhold til familien, hvilket i nogle tilfælde gør, at kvinder er underbetalte i forhold til mænd (2009: 3). Hoskyns mener tilsvarende, at EU's fokus på ligestilling primært er centreret omkring det økonomiske samarbejde, hvor det indre marked er den vigtigste komponent, og hvor det sociale område ikke ses som en del af det økonomiske område som en opdeling, der stadigvæk influerer de europæiske kvinders rettigheder på europæisk niveau negativt (Hoskyns, 2004: 219). Dette viser, ifølge Lombardo, netop utilstrækkeligheden i forhold til EU's fokus på ligestilling. At reglerne på området er med til at takle symptomerne på området, men ikke årsagerne til ulighed mellem kvinder og mænd som: 'the sharing of family and work responsibilities between the sexes, violence against women and reproductive rights' (2003: 161). EU bliver derfor ikke en 'foregangskvinde' inden for ligestillingsinitiativer, da der bliver fokuseret på ligestilling inden for kvinders økonomiske rolle, så de kan opnå de samme betingelser som de europæiske mænd, men uden at der tages højde for de europæiske kvinders sociale rolle i forhold til familieforpligtigelser osv.

Den anden vej inden for 'Wollstonecraft dilemmaet' bliver også benyttet af EU, om end i mindre grad end den første, og kendes som 'positiv særbehandling'. Denne strategi lægger vægt på forskellighed for at komme diskrimination til livs, hvilket betyder, at hvis en mand og en kvinde har samme erfaringsniveau, skal kvinden vælges frem for manden i nogle tilfælde. Det positive ved denne strategi er, at det accepteres, at ikke alle har samme muligheder, og derfor skal for eksempel kvinder have ekstra hjælp for at opnå ligestilling inden for forskellige brancher. Det negative er, at disse specielle regler i stedet kan være en hindring for kvinder i forhold til at opleve de samme fordele som mænd oplever, da specielle regler kan være med til at stigmatisere kvinder i deres samfundsrolle i stedet for, at kvinder får mulighed for at udvide og ændre deres samfundsrolle; samtidig kan det også føre til diskrimination af mænd (Lombardo, 2003: 162). Med Amsterdam-traktatens vedtagelse i 1998 introducerede EU 'kønsmainstreaming', hvilket betyder, at køn som perspektiv skal introduceres i forhold til alle love og regler, der introduceres på europæisk niveau. Denne form for ligestillingsinitiativ var ikke fremme, da Pateman i 1989 formulerede 'Wollstonecraft dilemmaet'. Fordelen ved introduktionen af 'kønsmainstreaming' er, at der på andre områder end i forbindelse med det indre marked vil blive taget stilling til køn. En ulempe

ved 'kønsmainstreaming' kunne være, at køn nu er: 'everyones responsibility but no-one's job' (Lombardo, 2003: 163), og kønsperspektiver kan dermed blive glemte. Macrae beskriver på baggrund af egne undersøgelser af 'kønsmainstreaming' på europæisk niveau, at: 'Gender mainstreaming has at best been 'patchily applied' to gender equality in the European Union' (2009: 5). Analysen af EU's ligestillingsinitiativer på baggrund af 'Wollstonecraft dilemmaet' har dermed gjort det klart, at de to initiativers fokus på ligestilling eller på forskellighed har både fordele og ulemper for kvinders position i samfundet. Som udgangspunkt dog flest ulemper set fra kvinders synspunkt, da begge veje til ligestilling skal findes i et hovedsagelig patriarkalsk system. Muligheden ligger måske i, at 'kønsmainstreaming' vil føre til, at der kan opnås ligestilling på flere områder inden for EU. Som analysen viser, har der fra EU's side været fokus på ligestillingsinitiativer fra samarbejdets begyndelse, men når mængden af ligestillingsinitiativer sammenlignes med de europæiske kvinders opbakning til EU, synes dette ikke at have ført til øget opbakning fra kvinderne, og dette forhold synes bedst at kunne beskrives som ambivalent. Lene Hansen opsummerer netop dette ambivalente forhold: "Women' provide an interesting study, precisely because once created as an over-arching category it stands simultaneously in an ambiguous relationship to the EU: while both the EU itself and many feminists have pointed repeatedly to the achievements of the EU in the field of women's rights, 'women' have consistently underperformed in terms of providing support for the EU' (2000: 145-146). En forklaring på det ambivalente forhold, kvinder har til EU, kan være, at de tidlige ligestillingsinitiativer fokuserede mere på fair konkurrence medlemslandene imellem, og da der ikke blev taget højde for andre aspekter af kvinders liv, blev EU ikke set som den 'foregangskvinde', som EU egentlig kan siges at have været på ligestillingsområdet. At der findes dette ambivalente forhold mellem kvinders opbakning og antallet af ligestillingsinitiativer på EU-niveau, understøttes af tal fra Eurobarometer. Som tidligere nævnt ser kun 49 procent af de europæiske kvinder EU 'som en god ting', hvilket betyder, at 51 procent af de europæiske kvinder ser EU 'som en dårlig ting', 'hverken en god eller dårlig ting' eller svarer 'ved ikke' (EB71a). Samtidig svarer 60 procent af de europæiske kvinder ja til, at de har hørt om initiativer fra EU, som skal promovere 'equal opportunities for all' (EB72.2: 131). Det betyder, at tre femtedele af de europæiske kvinder har hørt om EU's

ligestillingsinitiativer, mens det kun er lige under halvdelen af de europæiske kvinder, der opfatter EU 'som en god ting'. EU's initiativer inden for ligestilling synes dermed ikke at have ført opbakning fra de europæiske kvinder med sig. Konklusionen er derfor, at ligestillingspolitikken inden for EU på grund af dens hovedsagelige fokus på ligestilling i forbindelse med fair konkurrence på arbejdsmarkedet og dermed på det økonomisk område har gjort, at EU ikke opfattes af de europæiske kvinder som den 'foregangskvinde' inden for området, som EU kan siges at have været med op til tre forskellige former for initiativer inden for ligestilling. Dette støttes af Pateman, som med 'Wollstonecraft dilemmaet' gør det klart, at de europæiske kvinder ikke kan opnå ligestilling, uden at det bliver på baggrund af mandlige normer, som de europæiske kvinder enten skal nærme sig eller gøre sig forskellige fra. Samtidig har de europæiske kvinder et ambivalent forhold til EU, da EU's initiativer inden for ligestilling ikke har ført til øget opbakning fra EU's kvinder. Det hører med, at det er svært at vide, hvor meget af de europæiske kvinders EU-skepsis der stammer fra tanker om ligestilling. Jeg mener dog stadig, at disse tal er med til at give et billede af, at de europæiske kvinder kan siges at have et ambivalent forhold til EU. Dette fører os videre til det næste afsnit, hvor det analyseres, om selve EU's opbygning har været med til at præge kvinders ambivalente forhold til EU.

3.3. EU's opbygning

I dette afsnit undersøges det, om det er selve opbygningen af EU-samarbejdet, som overvejende følger en neofunktionalistisk logik, kan have ført til, at europæiske kvinder viser EU en forholdsvis ringe interesse og opbakning sammenlignet med de europæiske mænd. Der tages igen udgangspunkt i Patemans opfattelse af, at det moderne samfund er opsplittet i en offentlig og privat sfære, hvor mænd er repræsenteret i den offentlige sfære og kvinder i den private. Denne opsplittning er, med Patemans ord, skyld i, at kvinder oplever 'et anden classes medborgerskab' (i Christensen & Siim, 2001: 19). Dette syn kan, som tidligere nævnt, kædes sammen med, at det har vist sig, at det er en ulempe for kvinder, hvis det økonomiske niveau er skilt fra det sociale niveau i samfundet. Kvinders situation siges at forværres, hvis der er en stor afstand mellem det økonomiske og sociale niveau, da kvinder har brug for både at være en del af arbejdsmarkedet og dermed det

økonomiske niveau og af det sociale niveau, da mange kvinder arbejder inden for den sociale sektor samtidigt med, at mange kvinder på arbejdsmarkedet er afhængige af, at der tilbydes børnepasningsmuligheder og andre servicesektortilbud (Mandag Morgen, 1992: 4). Kvinder menes samtidigt at finde deltagelse på transnationalt niveau sværere end mænd, da kvinderne kan mangle ressourcer til at fungere optimalt på dette niveau, da konkurrencen er hård, og i mange tilfælde er det transnationale niveau allerede domineret af mænd, der ikke i lige så stor grad har de samme forpligtelser som kvinder i forhold til børn og ældre familiemedlemmer (Hoskyns, 2004: 225, Hansen, 2000: 132). Jalna Hanmer fortsætter denne tankegang ved at beskrive EU's opbygning som værende: 'one that excludes most of women's lives, in particular, the complexity of the connections between family, work, welfare, and the labor market' (1996: 143). Som Hoskyns citat fra begyndelsen af kapitlet fokuserer på, har et sådant neofunktionalistisk opbygget EU 'disadvantaged many women' (2004: 228). Hoskyns egen forklaring på dette er som følger: 'This is a result of the continuing separation of the economic from the social...' (Ibid.). Dette kunne tyde på, at selve EU's opbygning, er medskyldig i, at de europæiske kvinders niveau af folkelig opbakning halter bagefter de europæiske mænds. I denne forbindelse kan det være relevant at gå tilbage til de klassiske integrationsteorier snarere end at fokusere på de nyere teorier, som primært beskæftiger sig med forskellige delområder som for eksempel EU's rolle som international aktør (Kelstrup, 2008: 160). Neofunktionalismen er særlig relevant her, da tankerne om den europæiske samling efter Anden Verdenskrig kan siges at føres tilbage til at have været hovedsageligt præget af en neofunktionalistisk logik, hvilket understøttes med dette citat fra Schuman-erklæringen: 'Europa kan ikke dannes på én gang og heller ikke i en samlet opbygning: Det kan dannes gennem konkrete resultater, der i første omgang skaber en faktisk solidaritet' (Kelstrup, 2008: 50). Som nævnt i kapitel to lægger neofunktionalismen vægt på, at europæisk integration er en proces baseret på den såkaldte spill-over effekt. Spill-over effekten skulle ifølge neofunktionalismens 'fader' med tiden føre til, at en folkelig opbakning ville opstå på europæisk niveau, da politikerne og befolkningens opmærksomhed og loyalitet automatisk ville gå til det europæiske niveau, når flere og flere politiske beslutninger blev taget her (Haas, 2004: xv). Som sagt er neofunktionalismen senere blevet stærkt kritiseret for, at udviklingen af en folkelig

opbakning ikke opstod automatisk, og samtidig blev neofunktionalisterne kritiseret for at mene, at den europæiske integration automatisk ville blive dybere uden at gå i stå eller rulle tilbage (Kelstrup, 2008: 167). At neofunktionalisterne ser det europæiske arbejde som noget, der skulle dannes hen ad vejen, gør, at Hoskyns mener, at dette syn på europæisk integration også ville have kunnet udvikle et socialt niveau af samarbejdet, hvor køn kunne medtages som en faktor (2004: 225). Erfaringer fra EU-samarbejdet har dog vist, at det egentlige samarbejde med en europæisk elite i spidsen i stedet primært kom til at fokusere på økonomiske emner, og at det sociale niveau derfor blev negligeret i begyndelsen af samarbejdet (Ibid.), hvilket kan have ført til, at det europæiske samarbejde af de europæiske kvinder ses som en ulempe snarere end som en fordel, og at de derfor stemmer nej eller opfatter EU-samarbejdet som negativt eller uinteressant. Den initiativtager, som i historiebøger krediteres for at være ophavsmand til det europæiske projekt om grænseoverskridende forpligtende samarbejde i Europa, er Frankrigs udenrigsminister Robert Schuman, der præsenterede ideen om et europæisk samarbejde om kul og stål den 9. maj 1950 i Schuman-erklæringen (Kelstrup, 2008: 52). Hjernen bag ideen var dog den franske embedsmand Jean Monnet, og det var dermed den franske elite, der startede tankerne om samarbejdet efter Anden Verdenskrig. Det var derfor en såkaldt 'top-down' tilgang, der startede EU, da tankerne om samling kom fra eliten og ikke fra et folkeligt ønske om øget samarbejde (Pedersen, 2006: 136). Det er denne 'top-down' tilgang, som Lene Hansen beskæftiger sig i sin artikel, hvor hun kommer frem til, at EU's værdier synes at stå i kontrast til mere feministiske værdier: '...the construction of elitism, patriarchy, masculinity and neoliberalism on the side of the EU and community, equality, femininity and some form of social democratic order on the other' (2000: 141). At der findes denne kontrast i værdier kan, ifølge hende, have stået i vejen for, at kvinder kan udvikle folkelig opbakning til EU. Hoskyns beskæftiger sig også med elitisme på europæisk niveau: 'the predominantly elitist view of women's issues taken by the EU reflects the elitism inherent in the integration project as a whole' (1996b: 205). Hansens løsning på denne værdikonflikt går på, at: 'The EU can, if constructed in a proper way, be an advantage for women...It is not only a matter of representing women, but of changing the 'elitism' and 'masculinity' of the EU' (2000: 143). Kronsell støtter Hansen i sin konklusion af, hvilket forhold køn og europæisk integration har til hinanden

ved at slå fast, at: 'Integration theory leaves the male-as-norm unquestioned and invisible' (2005: 1035). Hun baserer denne kritik på, at EU-institutioner i de fleste tilfælde er blevet styret af mænd, hvilket har gjort, at de europæiske kvinder er blevet nærmest usynlige i forhold til EU. Et symbolsk, men ikke desto mindre ganske sigende eksempel på, at EU har været mandsdomineret fra starten af samarbejdet, er manglen på kvinder i den forsamling, som forfattede Rom-traktaten, og det faktum, at der kun var to kvinder blandt de 101 medlemmer af en rådgivende komite i forbindelse med udarbejdningen af Rom-traktaten (Hansen, 2000: 134). Denne dominans af mænd inden for EU bunder, ifølge Kronsell, i en såkaldt 'homo-sociability', som betyder præference for det samme køn, hvilket betyder, at mænd eller kvinder oftere foretrækker en af deres eget køn for eksempel ved jobsamtaler eller inden for politisk samarbejde (2005: 1031). Samtidigt fremhæver Pateman i forbindelse med 'Wollstonecraft dilemmaet', at den patriarkalske opbygning af det moderne demokrati gør det svært for kvinder at opnå medborgerskab, da kvinder kun kan opnå en lige position ved at indgå på mænds betingelser (1989: 196-7), hvilket kan have stået i vejen for udviklingen af kvinders opbakning. Konklusionen er dermed, at EU's opbygning med udgangspunkt i neofunktionalistisk logik og en 'top-down' tilgang med fokus på maskuline værdier og det elitære kan have betydet, at et forholdsvis stort antal af de europæiske kvinder muligvis ikke ser EU-samarbejdet som en fordel og dermed udtrykker negativitet eller ligestillingsmangel, når det drejer sig om EU.

3.4. Opsummering

De europæiske kvinders forhold til EU er influeret af formen på EU's ligestillingsinitiativer, fordi EU fra samarbejdets start introducerede ligestillingsinitiativer, der i høj grad fokuserede på fair konkurrence medlemslandene imellem og ikke tog sig af andre aspekter af kvinders liv som for eksempel forpligtelser i forbindelse med familien. Samtidig har de europæiske kvinder for at opnå ligestilling skullet satse på at nærme sig eller spille på forskellighed fra den mandlige norm, og ligestillingsinitiativerne tager dermed udgangspunkt i en mere traditionel opfattelse af kvinders samfundsrolle som værende hovedsageligt i den private sfære, da den offentlige sfære hovedsagelig er styret af mænd. Derfor opfattes EU ikke som den

'foregangskvinde' inden for området, som EU kan siges at have været, da EU faktisk er kendt for at have taget en række væsentlige initiativer på ligestillingsområdet. De europæiske kvinder har ikke desto mindre et ambivalent forhold til EU. EU's bud på en løsning af dette dilemma har været at foreslå 'kønsmainstreaming' tænkt ind i alle område, som EU beskæftiger sig med. Det betyder, ingen beskæftiger sig specielt med køn som perspektiv, og der er derfor en risiko for, at køn i stedet kan gå hen at blive glemt under fremtidige forhandlinger. Samtidig har det vist sig, at EU's opbygning efter en hovedsageligt neofunktionalistisk logik gør, at det økonomiske niveau er blevet skilt fra det sociale niveau. Dette har været en ulempe for de europæiske kvinder, da mange kvinder har brug for et velfungerende socialt niveau med børnepasningsmuligheder for at fungere på arbejdsmarkedet og dermed på det økonomiske niveau. At EU ikke har haft tilstrækkeligt blik for det sociale niveau gør, at et større antal af de europæiske kvinder er negative eller ligeglade i forhold til EU sammenlignet med de europæiske mænd. Samtidig har det været en ulempe for de europæiske kvinder, at EU er opbygget som en 'top-down' proces og på baggrund af mere maskuline værdier, da disse værdier står i kontrast til kvinders mere feminine værdier. EU fremstår dermed for kvinder som elitens og dermed mændenes projekt. De europæiske kvinders forhold til EU kan opfattes som ambivalent, da EU har gjort meget på ligestillingsområdet, mens et væsentligt antal af de europæiske kvinder har et negativt eller ikke eksisterende forhold til EU. Det betyder, at EU's opbygning har været med til at marginalisere de europæiske kvinder, som ikke føler sig eller er interesseret i at blive inkluderet i politik på det europæiske niveau.

4. Et unuanceret billede af EU-skeptiske kvinder

Dette kapitel tager udgangspunkt i Ulrike Lieberts citat om, hvordan litteraturen inden for forskningsområdet behandler den kendsgerning, at flere europæiske kvinder end europæiske mænd har en negativ holdning til EU: 'If gender disparities are dealt with at all [within literature on public opinion in the EU], they are interpreted within the framework of the traditional stereotype according to which women are generally supposed to be politically less interested than men...Instead of treating them as puzzles to be further explored' (1999: 211). Undersøgelser foretaget af Eurobarometer har en tendens til at afspejle den samme traditionelle opfattelse, nemlig at de europæiske kvinders negative holdning til EU eller mangel på interesse for EU skyldes, at europæiske kvinder er uinteresserede i politik og dermed i EU. Denne opfattelse har gjort, at der ikke er blevet foretaget mere dybdegående undersøgelser af, hvorfor der er flere EU-skeptiske kvinder end mænd. I første del af kapitlet redegøres der for to undersøgelser fra Eurobarometer, som beskæftiger sig med de europæiske kvinders syn på EU. Målet er at vise, at Eurobarometers holdning til, hvorfor kvinders opbakning er lavere end mænds, ikke har ændret sig på de 12 år, der er gået mellem de to undersøgelser, og at Eurobarometer derfor kan siges at holde fast i et mere traditionelt billede af EU-skeptiske kvinder. Anden del af kapitlet beskæftiger sig med nødvendigheden af at forske i kønsforskelle, når det drejer sig om kvinder og mænds holdninger og værdier. Her udfordres Marita Rosch Ingleharts tanker om, at ligestilling fører til, at kønsforskelle i holdninger og værdier udlignes. Afsnittet omhandler, hvorvidt den ligestilling, som danske kvinder oplever, har ført til, at kønsforskellen i forbindelse med folkelig opbakning til EU er blevet mindsket.

4.1. To Eurobarometerundersøgelser om kvinder

Det af EU-kommissionens generaldirektorater, som har taget sig af området kommunikation, har siden 1973 indsamlet, analyseret og udgivet data under navnet Eurobarometer. Det er ikke ofte, at de europæiske kvinder er hovedemnet i Eurobarometerundersøgelser, men det er tilfældet i undersøgelserne foretaget i 1997 og 2009. Eurobarometerundersøgelserne er bestilt af EU-kommissionen eller en af de andre

EU-institutioner, men EU-kommissionen tager det forbehold, at fortolkninger og holdninger i rapporten ikke repræsenterer dens eller andre EU-institutioners holdninger, men alene rapportens forfatteres. Problemet er dog med en stor del af Eurobarometerundersøgelserne, at det ikke fremstår tydeligt, hvem forfatterne så er. Eurobarometerundersøgelserne tager udgangspunkt i spørgeskemaundersøgelser foretaget i alle EU's medlemslande, hvilket betyder, at tallene stammer fra de europæiske borgeres aktuelle meninger om forskellige spørgsmål, og derfor har mulighed for at give et forholdsvist retvisende billede af EU-borgernes holdninger. Men forfatterne af rapporten har samtidig den frihed, at de udvælger de spørgsmål og svar, der medtages i rapporten, og som konklusionerne på rapporten dannes ud fra.

Den første undersøgelse, der her skal redegøres for, blev offentliggjort i 1997 og har titlen: 'Women's attitudes to the European Union – A typologi of public opinion among Europe's women'. Undersøgelsen fremstår som omdiskuteret i litteraturen (Liebert, 1999 og Hansen, 2000), hovedsageligt fordi Eurobarometer har valgt at inddеле de europæiske kvinder i fem forskellige grupper baseret på, hvilke tanker kvinderne har om EU (EB47.1, 1997: 47). De fem grupper er: 'sympathisers', 'pragmatics', 'middle-of-the-roads', 'the indecisives' og 'sceptics' med 'sympathisers' som de mest EU-positive og 'sceptics' som de mindst EU-positive (Ibid.). Det billede, undersøgelsen tegner af de europæiske kvinder på grund af opdelingen i de fem grupper, er med til at støtte et mere traditionelt syn på kvinder som uinteresserede i politik og dermed også uinteresserede i EU (Liebert, 1999: 211). En 'average Eurosceptic woman' er en del af 'the indecisives', som udgør 22 procent af de europæiske kvinder og 'sceptics', som udgør 19 procent af de europæiske kvinder. Disse to grupper af kvinder repræsenterer samtidigt den ældste gruppe af kvinder inden for EU, som består af de kvinder, som har det laveste niveau af uddannelse i forhold til de andre grupper, og størstedelen af kvinderne er enten pensionerede, hjemmegående eller fabriksarbejdere. De to grupper af kvinder bliver ligeledes i undersøgelsen præsenteret som de kvinder, der følger mindst med i nyhederne i aviser og radio og har sværest ved at placere sig selv på den politiske højre- eller venstrefløj (Liebert, 1999: 212). Det er muligt, at dele af de europæiske kvinders lavere folkelige opbakning til EU kan stamme fra netop manglende politisk interesse, høj alder og lavt uddannelsesniveau, men opdelingen af europæiske kvinder i forskellige grupper

synes blandt andre Hansen er forsimplet (2000: 139). Hun opfatter inddelingen som forsimplet, fordi Eurobarometerundersøgelsen baserer sin undersøgelse på, hvordan de fem forskellige grupper af kvinder ser på EU ud fra overvejelser om rationalitet, og lader disse være bestemmende for kvindernes opbakning til EU. Fra undersøgelsen lyder det: 'Pragmatics have rationally decided that the European Union represents a positive development' (1997: 47). Ifølge Hansen er det ikke muligt at se, hvad denne Eurobarometerundersøgelse bruger som argument for at vise, at gruppen af 'pragmatics' bruger rationalitet som en bestemmende faktor i forhold til deres mening om EU, da ingen af spørgsmålene i undersøgelsen omhandler rationalitet (2000: 139). Undersøgelsens konklusion er, at de europæiske kvinder er imod EU på grund af uvidenhed og usikkerhed i forhold til EU på baggrund af et forholdsvis lavt uddannelsesniveau, høj alder og forholdsvis lav interesse i politik, mens det ikke bliver undersøgt, om noget af modstanden mod EU måske kunne stamme fra for eksempel politisk uenighed i forhold til EU fra de europæiske kvinders side (Hansen, 2000: 140). Det billede, denne rapport giver af de europæiske kvinders negative syn på EU, gør, at fokus kommer til at være på de ældre og uuddannede som de mest EU-negative uden at beskrive, hvordan det står til med andre grupper af kvinder.

Den nyeste Eurobarometerundersøgelse, der omhandler de europæiske kvinder, har overskriften: 'Attitudes and Opinions of European Women prior to the 2009 EP Elections'. Undersøgelsen er baseret på Eurobarometerundersøgelserne nummer 68, 69 og 70, og fra introduktionen lyder det, at: 'The report has been produced on behalf of the European Parliament. With the 2009 European Elections approaching, the Parliament has requested an in-depth analysis of a selection of Eurobarometer indicators which highlight specific issues affecting the female population of the European Union' (EB70.1, 2009: 2). Rapporten undersøger derfor '...differences in attitudes and opinion of European women compared to European men' (Ibid.). Dette undersøgelsesområde synes lovende, da det netop er disse forskelle, det kunne være interessant at få undersøgt for at få et mere nutidigt og balanceret billede af, hvorfor der er forskel på kvinder og mænds niveau af folkelig opbakning til EU. En forbedring af undersøgelsen i forhold til undersøgelsen fra 1997 er, at Eurobarometer i denne undersøgelse er gået væk fra at dele de europæiske kvinder op i fem grupper baseret på kvindernes mening om EU.

Undersøgelsen fra 2009 tager i stedet udgangspunkt i forskellige emner som kvinders politiske fokus, interesse og involvering i politik og konsekvenserne for EU. Men i konklusionen lægges der størst vægt på, at forskellen mellem de europæiske kvinder og mænds opbakning til EU skal forklares ud fra parametre som alder, uddannelsesniveau og nationale forskelle. Undersøgelsen slår fast, at fordi der findes flere ældre europæiske kvinder end ældre europæiske mænd, findes der flere EU-skeptiske kvinder end mænd. Dette udsagn forklares med, at undersøgelser på europæisk niveau har vist, at ældre som udgangspunkt har mindre viden og et lavere interesseniveau, når det drejer sig om EU (EB70.1, 2009: 38). Samtidig spiller uddannelsesniveau en stor rolle, og da det er kendt, at ældre mennesker i mange tilfælde har et lavere niveau af uddannelse end de unge, slår rapporten fast, at der findes flere kvinder uden uddannelse eller med et forholdsvist lavt niveau af uddannelse, når de europæiske kvinder og mænd sammenlignes. Dette giver konklusionen: 'As both the elderly and those with a lower educational level are generally less informed, interested and knowledgeable, the impact on the average results is greater for European women than it is for European men' (EB70.1, 2009: 38). Ifølge denne undersøgelse bunder den negative holdning eller manglende interesse fra de europæiske kvinder i, at der findes flere ældre kvinder end ældre mænd inden for EU. Samtidigt gør rapporten et stort nummer ud af at gøre opmærksom på, at de europæiske kvinder ikke synes mere negative overfor EU i forhold til de europæiske mænd, da en større del af de europæiske kvinder svarer 'ved ikke' til spørgsmål om EU sammenlignet med antallet af 'ved ikke' svar hos de europæiske mænd. De europæiske kvinder fremstår derfor ifølge resultatet af Eurobarometerundersøgelsen snarere som uinteresserede i EU-samarbejdet end decideret negative (Ibid.). Forklaringer med fokus på alder og lavere niveau inden for uddannelse og derfor manglende politisk interesse på EU-niveau kan være med til at forklare dele af den manglende tilslutning til EU fra kvinders side, men giver ikke et nuanceret billede af, hvad der foregår på europæisk niveau i forhold til kvinders opbakning. Konklusion på Eurobarometerundersøgelsen synes i stedet at blive brugt mere som en bortforklaring fra Eurobarometers side end en egentlig tilbunds gående undersøgelse af, hvad der ligger til grund for kønsforskellene. Undersøgelsen indrømmer endda, at når resultaterne kontrolleres for faktorer som alder og uddannelsesniveau, er der stadig forskel på de

europæiske kvinder og mænds opbakning til EU, og at køn derfor har noget at sige, når det drejer sig om opbakning (EB70.1, 2009: 38), men undersøgelsen kommer ikke nærmere ind på, hvad der så kan være grunden til den forskel i niveauet af opbakning som EU oplever fra kvinder og mænd. I stedet trækker konklusionen frem, at det betyder endnu mere end køn, hvilken medlemsstat man er fra, når det drejer sig om opbakning til EU. Desværre medtager denne undersøgelse kun få resultater fra de forskellige EU-medlemslande, og det er derfor et område, hvor flere undersøgelser og mere forskning er nødvendig for at skabe klarhed over, hvordan det står til med forskellen i opbakning inden for de enkelte EU-medlemsstater og blandt de forskellige aldersgrupper. Eurobarometerundersøgelsen formår derfor ikke at undersøge til bunds, hvorfor der er forskel på kvinder og mænds opbakning. I stedet holder undersøgelsen på mange punkter fast i det billede, som Eurobarometerundersøgelsen fra 1997 også gav af de EU-skeptiske kvinder som ældre, uuddannede og derfor uinteresserede i EU, dog uden at dele de europæiske kvinder ind i de fem omdiskuterede grupper. Med til gennemgangen af de to Eurobarometerundersøgelser hører, at når det kommer til kvinder og politik, er det vigtigt at holde sig for øje, at kvindegruppen ikke er homogen, og at det kommer an på forskerens agenda, hvilken betydning, der tildeles et parameter som for eksempel alder. Virginia Shapiro bemærker således, at '...although women share many common problems, they are also divided for example by class, race, age and marital status. It sometimes appear that while mainstream social scientists overplay these cross-cutting cleavages, feminist scholars often underplay them' (1981: 705). Hvor meget vægt, der skal lægges på netop disse parametre, står derfor stadig til diskussion inden for forskningsområdet, men når det unuancerede billede af de europæiske kvinder sammenlignes med de europæiske kvinders position inden for uddannelse og på arbejdsmarkedet, viser der sig nogle interessante tendenser.

Den nyeste statistik fra Eurostat, der behandler de europæiske kvinder anno 2010, viser tendenser til, at de europæiske kvinders rolle synes at være i stadig forandring, og på nogle områder begynder de europæiske kvinder at overhale de europæiske mænd. Flere kvinder end mænd har fuldført mindst en gymnasial uddannelse, når de er mellem 20 og 24 år. Tallet for de europæiske kvinder er 81,3 procent, mens tallet for de europæiske mænd er 75,6 procent (Eurostat, 2010a). Det samme gælder, når man kigger

på de videregående uddannelser, hvor de europæiske kvinder i 2007 i mange europæiske lande udgør et flertal på de videregående uddannelser i forhold til mænd. Lægges man de 27 medlemslandes tal sammen, får man et EU-27 gennemsnit som viser, at 55,2 procent af de personer, der læser på en videregående uddannelse i EU-medlemslandene er kvinder (2010b). Hvis man sammenligner de 55,2 procent kvinder med tallet for 1998, hvor 52,8 procent var kvinder på de videregående uddannelser, kan man se, at der hele tiden kommer flere kvinder til på de europæiske videregående uddannelser (Ibid.). Det betyder, at flere og flere europæiske kvinder får en uddannelse, hvilket skulle øge kvinders folkelig opbakning til EU, da Eurobarometerundersøgelsen fra 2009 netop slår fast, at mangel på uddannelse kan være med til at forklare dele af de europæiske kvinders lavere niveau af folkelig opbakning til EU. Det tyder derfor på, at det er muligt at se de europæiske kvinders samfundsrolle som værende kommet langt i forhold til modernitet. Modernitet opfattes her som at være resultatet af den udvikling, der har fundet sted i forhold til kvinders muligheder for at deltage på lige fod med mændene inden for uddannelse, på arbejdsmarkedet og inden for politik. Dermed ikke sagt, at de europæiske kvinder på alle områder har opnået ligestilling, men det er dog noget, der bliver arbejdet med løbende både på nationalt og europæisk niveau. Det bringer os videre til anden del af kapitlet, hvor nødvendigheden af at forske i kønsforskelle skal diskuteres, idet kønsforskelle som forskningsområde er omdiskuteret. Nogle forskere argumenter således for, at det ikke længere er aktuelt at forske i kønsforskelle på grund af kvinders moderne samfundsrolle.

4.2. Forskning i kønsforskelle

Dette afsnit vil – ud fra et dansk synspunkt - udfordre Marita Rosch Ingleharts spørgsmål: 'Will gender still be a significant variable for analysing attitudes, opinions, and values in Western industrialized countries in the year 2000?' (1991: 187). Hendes egen konklusion på dette spørgsmål er, at: 'In so far as structural variables and individual factors change towards equality for men and women, the less interesting research on gender differences will be. In this sense, we hope that this will be a topic without a future in the coming century' (1991: 199). Ifølge Inglehart vil den modernitet, som specielt kvinder oplever i forhold til deres samfundsrolle gøre, at køn ikke vil være en betydningsbærende variabel,

når holdninger og værdier analyseres i de vesteuropæiske lande i år 2000. Køn vil ifølge Inglehart have mindre at sige, fordi kvinder og mænd på baggrund af den ligestilling, de har opnået, vil nærme sig hinanden holdningsmæssigt. Dette vil gøre, at undersøgelser, der beskæftiger sig med kønsforskelle, bliver uinteressante, da der ingen forskel er at forske i. Dette syn på kønsforskelle bliver også kommenteret af Ann-Dorte Christensen og Birte Siim: 'I den politiske sociologi har der været en forventning om, at der vil ske en gradvis udligning af kønsforskelle i værdier og holdninger som følge af kvinders politiske mobilisering og inklusion i demokratiet som aktive medborgere' (2001: 158). I deres undersøgelse af danske kvinder i forhold til demokrati og modernitet skriver de, at de forventer, at nogle kønsforskelle vil blive udlignet, fordi de danske kvinders situation har ændret sig, så kvinder nu er til stede på alle 'samfundsarenaer' (Ibid.) I kontrast til denne opfattelse står Liebert, som mener, at det er for præmaturligt at sige, at studiet af kønsforskelle ingen fremtid har: 'All too quickly, however, many researchers have dismissed these findings, assuming gender differences to be 'a topic without a future'' (1999: 203). Hun fortsætter: 'In European politics, the impact of gender has not diminished but continues to correlate with differences in individuals' and collective attitudes, in particular under conditions where socioeconomic and political gender equality between men and women is most advanced' (1999: 199-200).

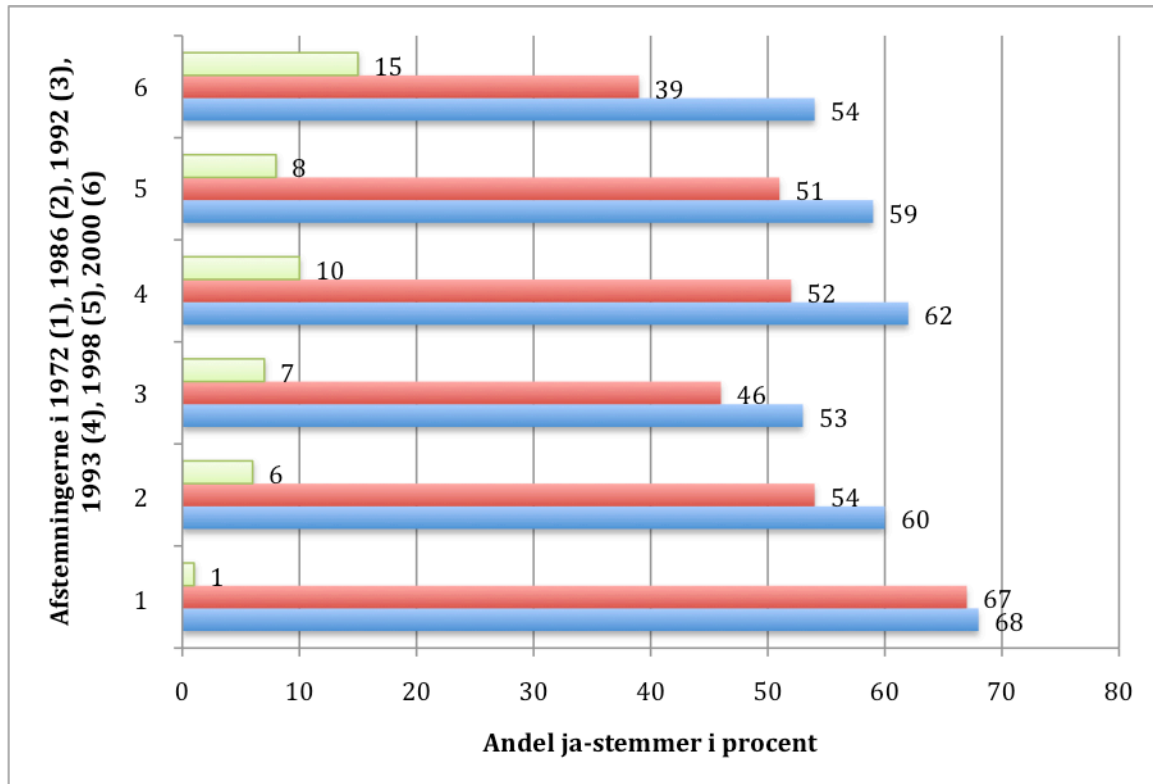
Danmark kan siges at være et land, hvor kvinders socialøkonomiske og politiske ligestilling er nået langt sammenlignet med andre lande både inden og uden for EU. Det understøttes af, at flere danske kvinder end mænd i 2007 var i gang med en videregående uddannelse, og Danmark ligger med sine 57,6 procent i denne sammenhæng over EU-gennemsnittet på 55,2 procent (Eurostat, 2010b). Samtidig viser det sig, at et stort antal danske kvinder har mulighed for at deltage aktivt på det danske arbejdsmarked. Faktisk viser undersøgelser, at de danske kvinder har en af verdens højeste erhvervsfrekvenser og samtidigt en af de højeste inden for EU (Eurostat, 2010c). Det aktive arbejdsliv er hjulpet på vej af den danske velfærdsstat, som siden ca. 1965 har gjort det muligt for kvinder med børn at være aktive på arbejdsmarkedet, mens børnene bliver passet i velfærdsstatens pasningstilbud (Siim, 2000: 123, Mandag Morgen, 1992: 1). At Danmark bliver set som et land, hvor kvinderne oplever et højt niveau af modernitet i forhold til deres samfundsrolle støttes af, at Danmark befinder sig højt oppe på en liste udarbejdet af

FN over lande i forhold til 'gender empowerment'. 'Gender empowerment' måler, hvordan det ser ud med ligestillingen på nationalt niveau ved at se på, hvor meget kvinder har mulighed for at deltage i det politiske og økonomiske liv og i forhold til de beslutninger, der tages inden for disse områder i nationalstaten (UN, 2010a). Hvilken position Danmark har på denne liste, er derfor med til at vise, om de danske kvinder har adgang til politiske magtpositioner, mulighed for at deltage i politik og adgang til social-økonomiske ressourcer. De nyeste tal er fra 2007, og de viser, at Danmark befinder sig på en fjerdeplads efter Sverige, Norge og Finland (UN, 2010b). En af grundene til, at Danmark er placeret efter de tre andre lande, selvom et stort antal danske kvinder er aktive inden for politik, er, at Danmark indtil ministerrokaden foretaget i februar 2010 holdte bagefter de tre andre skandinaviske lande i forhold til antallet af kvindelige ministre. Ministerrokaden i februar 2010 var i et kønsmæssigt perspektiv historisk, idet der for første gang blev indført en kønsmæssig paritet, således at regeringen kom til at bestå af ni kvindelige ministre og ni mandlige ministre foruden statsministeren (Clemmensen, 2010). Dog har Danmark endnu til gode at opleve sin første kvindelige statsminister, hvilket ville influere den danske 'gender empowerment' rangering yderligere. Den nuværende danske fjerdeplads er med til at fremhæve, at danske kvinder er kommet langt i forhold til at opnå ligestilling inden for det politiske og økonomisk liv, og det danske niveau af modernitet må sige at være højt. Men betyder kvinders aktive rolle på arbejdsmarkedet og den ligestilling, som kvinder oplever, at de danske kvinder har opnået et så højt niveau af modernitet, at der ikke længere er kønsforskelle at spore i de danske kvinder og mænds politiske holdninger i forhold til EU?

Det viser sig, at der har været kønsforskelle at spore i stemmeafgivningen ved alle de afstemninger³ som Danmark har afholdt om EU-spørgsmål, som det kan ses i nedenstående diagram.

³ Danmark havde 'Europarekord' i afstemninger om EU med de seks afstemninger mellem 1972 og 2000. Danmark er nu blevet overhalet af Irland, som mellem 1972 og 2009 har afholdt hele otte afstemninger om EU-spørgsmål.

Diagram 1. De danske afstemninger om EU med andel ja-stemmer i procent

Den blå repræsenterer de danske mænds andel af ja-stemmerne, den røde de danske kvinders andel af ja-stemmer, og den grønne er forskellen mellem andelen af mandlige og kvindlige ja-stemmer.

Kilde: Andersen, 2003.

Ved den første afstemning i 1972, hvor Danmark stemte om medlemskab af EU, var der ingen nævneværdig kønsforskel at spore, men, som tallene i diagrammet viser, har der været kønsforskelle at spore i andelen af afgivne ja-stemmer fra 1986 og frem. Det er dog forskelligt, hvor stor kønsforskellen har været med den største forskel ved afstemningen i år 2000 om Euroen. Tallene i diagrammet viser dermed, at kønsforskellen mellem danske mænd og kvinders syn på EU ikke er blevet udlignet, men i stedet levede i bedste velgående helt frem til år 2000. At der i dag stadig er forskel på danske kvinder og mænds opbakning til EU, understøttes ydermere af tal for, hvor mange danske kvinder der ser EU som 'en god ting'. De nyeste tilgængelige tal fra 2009 viser, at hvor 72

procent af de adspurgte danske mænd svarede, at de så EU som 'en god ting', havde kun 59 procent af de danske kvinder samme mening (EB71b, 2009: 23). Disse tal giver derfor en indikation af, at selvom de danske kvinder har oplevet et højt niveau af modernitet inden for uddannelse, på arbejdsmarkedet og i forhold til det politiske område, er der stadig kønsforskelle at spore i synet på EU. Det peger i retning af, at Ingleharts forudsigelse ikke er gået i opfyldelse, og at kønsforskelle mellem kvinder og mænd inden for meninger og holdninger ikke er blevet udlignet, når det kommer til EU. Det hører dog med, at selvom de danske kvinder har opnået et højt niveau af ligestilling, er der for eksempel stadig ikke ligeløn i Danmark. Så det stadie, som Inglehart beskriver som det, der skal opnås, for at kønsforskellene bliver udlignet, er endnu ikke opnået i Danmark. Men Danmark er stadig et af de lande, der er kommet længst på området, hvilket den danske fjerde plads er med til at slå fast, og derfor er undersøgelsen af området i en dansk kontekst meningsfuld. Det er desuden vigtigt at pointere, at det som sagt også er svært at vide, hvor meget af de danske kvinders modstand mod EU, der ligefrem er baseret på tanker om ligestilling. Det er dog muligt at slå fast på baggrund af undersøgelsen, at selvom de danske kvinder er kommet langt inden for ligestilling, holder et antal kvinder samtidigt fast i deres EU-skepsis.

4.3. Opsummering

Ved at analysere Eurobarometerundersøgelserne fra henholdsvis 1997 og 2009 bliver det tydeligt, at den måde Eurobarometer beskriver de EU-skeptiske kvinder tager udgangspunkt i en mere traditionel læsning af de europæiske kvinders rolle. Den typiske EU-skeptiske kvinde er ifølge denne ældre, uuddannede og uinteresserede i politik. Disse tre parametre bliver brugt som en del af forklaringen på, hvorfor der er flere EU-skeptiske kvinder end mænd inden for EU. Jeg er ikke enig i den læsning af kvinders forhold til EU, da de europæiske kvinders samfundsrolle er i stadig forandring, hvilket også kan indvirke på kvinders deltagelse i og syn på politik og dermed EU. Eurobarometers forklaring på de opdagede kønsforskelle virker derfor unuanceret, da den europæiske kvindegruppe heller ikke kan siges at være homogen. Kvindegruppen er i realiteten ganske heterogen og kan ligeså vel opdeles efter for eksempel nationale forskelle. Studiet af kønsforskelle er stadig et relevant emne, selvom Ingleharts

forudsigelse var, at studieområdet ikke ville være relevant omkring år 2000, fordi kvinder på det tidspunkt ville være kommet så langt inden for ligestillingen, at der ikke ville være kønsforskelle at spore i mænds og kvinders politiske adfærd. Når man beskæftiger sig med den danske kvindegruppe bliver det tydeligt, at danske kvinder er nået langt i forhold til at opnå en moderne samfundsrolle med gode muligheder for deltagelse inden for uddannelse, på arbejdsmarkedet og inden for politik. Hvis man sammenholder de danske kvinders samfundsrolle med deres forhold til EU spores dog en tendens, der ikke stemmer overens med Ingleharts forudsigelser. Der har siden den danske afstemning om EU i 1986 været kønsforskelle at spore mellem afgivne ja-stemmer, og altid med de danske kvinder som dem, der afgav færrest ja-stemmer. Samtidig var der i 2009 stadig flere mænd end kvinder, der så EU som 'en god ting'. Det betyder, at i en dansk kontekst, hvor kvinderne har opnået et højt niveau af modernitet, er kønsforskellen inden for holdningen til EU ikke blevet udlignet.

5. Danske kvinder og opbakning til EU

Det er som nævnt i kapitel fire en udbredt forestilling, at den typiske EU-skeptiske kvinde tilhører den ældre generation, har et lavt uddannelsesniveau og er uinteresseret i politik. Men jeg mener at kunne påvise, at der er andre tendenser, der gør sig gældende i forhold til de unge danske kvinders opbakning til EU netop når betydningen af alder, uddannelsesniveau og politisk interesse vurderes kritisk i relation til kvinders forhold til EU. Afsnit 5.1. beskæftiger sig med aldersaspektet og hvordan det spiller ind i forhold til folkelig opbakning. Det jeg her vil forsøge at påvise er, at unge danske kvinder i højere grad end de ældre er skeptisk indstillede til EU, og at 'generationshypotesen' i en dansk kontekst derfor er en myte. Der tages udgangspunkt i to parametre: graden af tilknytning og tillid til EU, som bruges til at måle de danske kvinders opbakning. Afsnit 5.2. undersøger hvad uddannelsesniveaut betyder for kvinders og mænds opbakning. Det viser sig, at det er muligt at spore en tendens til, at uddannelsesniveau betyder noget forskelligt for kvinder og mænd, hvilket rækker ved den gængse opfattelse, at uddannelse automatisk fører øget opbakning til EU med sig. I afsnit 5.3. undersøges det, hvilken betydning kvinders politiske interesse har i forhold til opbakning. Der tages udgangspunkt i, at der er en opfattelse af, at det er kvinders mangel på politisk interesse, der står i vejen for deres udvikling af folkelig opbakning til EU. Afsnittet skal bruges til at vise, at det er tid til at udvide forståelsen af kvinders politiske interessefelt og ikke afskrive kvinder i forhold til EU på baggrund af den mere traditionelle opfattelse af kvinder som politisk uinteresserede. Der er god grund til at udvide begrebet politisk interesse til også at indeholde aktiv deltagelse i mere uformelle fora ved hjælp af ny teknologi, idet nyere forskning viser tendens til, at det er her de unge kvinder er politisk aktive. I stedet bør man se på, om en mulig forklaring på de danske kvinders EU-skepsis skal findes i, at de unge danske kvinder er interesserede i politik på det mere lokale niveau, men at det for et stort antal kvinder ikke har udvidet deres politiske interessefelt til også at omfatte det europæiske niveau.

5.1. 'Generationshypotesen'

Inden for forskning af folkelig opbakning til EU har der været en tendens til at fremhæve, at den yngre generation er mere positiv end den ældre. For eksempel gør Ronald Inglehart opmærksom på, at der tegner sig et billede af, at de samfundsændringer, der finder sted fra generation til generation vil gøre, at opbakningen til EU vil være stærkere hos de yngre aldersgruppe end hos de ældre, fordi flere fra den yngre generation for eksempel vil have en uddannelse, hvilket ses som værende lig opbakning til EU (1977). Ingleharts observation af unges forhold til EU udfordres af Lieberts forskning på området. Som vi så i kapitel fire er Liebert en af kritikerne i forbindelse med Eurobarometerundersøgelsens inddeling af de europæiske kvinder i fem forskellige grupper på tværs af de europæiske medlemslande. I sin egen undersøgelse beskæftiger hun sig i stedet med kvinders opbakning ved at undersøge de nationale grupper af kvinder hver for sig, da hun mener, det giver det mest brugbare billede af, hvilke kvinder der er mest skeptiske i forhold til EU, da de nationale forskelle kvindegrupperne imellem er betydelige (1999: 213). At det netop er nationale forskelle, det synes at være mest relevant at kigge på, og som derfor kræver yderligere forskning, støttes også af andre undersøgelser af kønsforskelle i forhold til folkelig opbakning til EU som for eksempel Brent F. Nelsen og James L. Guths, som afslutter deres undersøgelse med disse ord: 'Finally, much of our variance is still explained by national idiosyncrasies, more so for women than men. Exactly which national traditions matter needs further exploration' (2000: 286).

Ulrike Liebert kommer ved at analysere '...Eurobarometer data from surveys conducted in 1994, 1995 and 1997...' (1999: 211) frem til, at EU-skeptiske kvinder ikke længere kun kan beskrives som ældre, uuddannede og uinteresserede i politik. Hun deler de undersøgte lande op i tre forskellige grupper baseret på, hvilken kvindegruppe der er mest EU-skeptiske. Den første gruppe indeholder de lande, som følger det mere traditionelle billede af EU-skeptiske kvinder som hovedsageligt ældre. Denne gruppe indeholder Storbritannien, Finland, Holland og Irland, hvor flertallet af de EU-skeptiske kvinder er over 55 år. I den næste gruppe findes de lande, hvor der ikke er en nævneværdig forskel på, hvilke kvindegrupper der er mest EU-skeptiske. I den gruppe

findes Østrig, Portugal, Tyskland, Belgien og Luxembourg. Den sidste gruppe indeholder de lande, hvor der er tendens til, at flere yngre kvinder end ældre kvinder udviser EU-skepsis. I den gruppe findes Sverige, Spanien, Frankrig og ikke mindst Danmark⁴ (Liebert, 1999: 215-214).

Jørgen Goul Andersen skriver i sin artikel om EU-skepsis i Danmark hos unge at: 'Forventningen om, at mere positive EU-holdninger ville rodfæste sig hos den unge generation, er dog indtil videre gjort til skamme: det er fortsat blandt de unge vælgere, man finder den største EU-modstand' (2003: 1). Han fortsætter: 'Afstemning efter afstemning har man håbet på, at først 'interrail-generationen' og senere 'internet-generationen' ville bryde tendensen til, at modstanden er størst blandt de unge. Men hver gang har det været i de ældre aldersgrupper, tilslutningen var størst' (2003: 2). For at finde ud af, hvordan det står til med de yngre danske kvinders forhold til EU, tages der her udgangspunkt i følgende to parametre. For det første er det nødvendigt at se på, om unge danske kvinder føler sig som en del af det europæiske fællesskab, og for det andet om de unge danske kvinder oplever, at de har påvirkningsmuligheder i forhold til EU. Disse to parametre er valgt, fordi de danner basis for det såkaldte 'medborgerskabsaspekt' beskrevet af Andersen, og som måles ud fra: 'Befolkningens forhold til det politiske fællesskab [og] befolkningens oplevede mulighed for at overskue og påvirke beslutningsprocessen på EU-niveau' (2003: 20-22). Det viser sig for det første, at der er forskel på, hvor knyttet de yngre aldersgrupper føler sig til EU, når man sammenligner med de ældre aldersgrupper. Tal fra GEP fra 2001, som er gengivet i tabel 1, viser, at der er en tendens til, at danske kvinder mellem 18 og 39 år føler sig mindre knyttet til EU end de kvinder, der er over 40 år. Forestillingen om, at yngre EU-borgere ville udvise et større niveau af opbakning er dermed ikke gået i opfyldelse, da der imellem de yngste og ældste danske kvinder er en forskel på næsten 12 procentpoint i følt tilknytning til EU.

⁴ Ulrike Lieberts undersøgelse er foretaget ud fra tal fra før EU's to sidste udvidelser i 2004 og 2007 med i alt 12 nye lande.

Tabel 1. Tilknytning til Europa i procent for svarmulighederne stor eller ret stor tilknytning

Alder (år)	Antal kvinder i procent
18-29	41,3
30-39	34,8
40-49	53,6
50-59	49,4
Over 60	53,2

Kilde: GEP, 2001

For det andet viser det sig, at yngre danske kvinder har mindre tillid til, at der bliver lyttet seriøst til det, de har at sige, hvis de henvender sig til en EU-politiker end de ældre danske kvinder. Det viser, at de yngre danske kvinder oplever, at deres mulighed for at påvirke samarbejdet er mindre i sammenligning med de ældre danske kvinder, som det ses i tabel 2. Det er her nødvendigt at gøre klart, at de danske kvinders tillid til påvirkningsmulighed i forhold til EU i forvejen ligger lavt, hvis disse tal sammenlignes med tallene for tillid til påvirkningsmuligheder ved henvendelse til et medlem af kommunalbestyrelsen eller folketinget (GEP, 2001). Det er her interessant, at forskellen mellem den yngste og den ældste kvindegruppe er på hele 6,4 procentpoint, når det gælder en henvendelse til en EU-politiker, da det giver et hint om, at politisk tillid i forhold til EU ikke er så udtalt hos de yngre som hos de ældre generationer af danske kvinder (Ibid.).

Tabel 2. Hvor stor tillid har De til, at der bliver lyttet seriøst til det De siger, hvis De henvender Dem til en EU-politiker for at fremføre et synspunkt. Svarmulighed i procent for meget stor eller ret stor tillid.

Alder (år)	Antal kvinder i procent
18-29	5,6
30-39	10,8
40-49	12,1
50-59	11,9
Over 60	12,0

Kilde: GEP, 2001

Tallene fra disse to tabeller viser, at de yngre danske kvinder ligger lavere inden for begge parametre, der udgør det såkaldte 'medborgerskabsaspekt', da de yngre danske kvinder ligger lavere end ældre kvinder både når det gælder tilknytning til EU og bedømmelse af egne muligheder for at blive taget seriøst og dermed påvirke en EU-politiker ved personlig henvendelse. De yngre danske kvinders forhold til EU viser sig dermed at være anderledes, end det de ældre kvinder har, hvilket er med til at tilbagevise 'generationshypotesen' i en dansk kontekst. Der tages her udgangspunkt i, at det ses som nødvendigt at føle en vis tilknytning og tillid i forhold til EU for at give sin folkelige opbakning til samarbejdet. Det er tilsyneladende ikke tilfældet hos de yngre danske kvinder, hvis opbakning til EU faktisk halter bagefter de ældres.

5.2. Uddannelse

Når det drejer sig om uddannelse er den mere traditionelle opfattelse inden for forskningsområdet, at interessen for EU intensiveres med uddannelsesniveaue (Hix, 2005: 163). Et eksempel på dette er Wessels brug af 'enlightenment modellen' (1995: 121). Modellen tager udgangspunkt i, at det er de oplyste borgere, der er mest EU-positive. Wessels undersøgelse fokuserer på, at det er niveauet af uddannelse, der er bestemmende for, hvor oplyst man er, og ens uddannelsesniveau er derfor med til at øge opbakningen til EU ifølge denne tankegang. Denne opfattelse stemmer overens med

tallene fra GEP, som viser, at det gælder både for kvinder og mænd, at uddannelse gør dem mere interesseret i EU, som det ses i tabel 3.

Tabel 3. Hvor interesseret i politikken i EU/forholdet med Danmark og EU. Svarmuligheder i procent for meget eller noget interesseret.

Uddannelsesniveau	Antal kvinder i procent	Antal mænd i procent	Kønsforskel i procentpoint
Ingen uddannelse	36,9	38,6	-1,7
Erhvervsuddannelse	45,6	55,4	-9,8
Videregående uddannelse	58,7	77,5	-18,8

Ingen uddannelse består af de personer, der udelukkende har en folkeskoleuddannelse inklusiv 10. klasse/realeksamen. Erhvervsuddannelse består af de personer, der har en grundlæggende erhvervsuddannelse, en afsluttet erhvervsuddannelse samt højere uddannelse af kort varighed. Videregående uddannelse består af personer med en højere videregående uddannelse af mellemlang eller lang varighed (GEP, 2001).

Men når kønsforskellen inden for de tre undergrupper sammenlignes, viser der sig nogle nye tendenser, der sætter spørgsmålstegn ved, hvad niveauet af uddannelse betyder for henholdsvis danske kvinder og mænd i forhold til opbakning til EU. Ved at sammenligne kønsforskellene inden for interesse i EU-politik inden for de tre grupper opdages det, at når danske mænd og kvinder med en videregående uddannelse spørges, hvor interesseret de er i EU-politik, er der en forskel på 18,8 procentpoint mellem mænd og kvinder, mens inden for gruppen uden uddannelse er kønsforskellen kun på 1,7 procentpoint og 9,8 procentpoint for gruppen med en erhvervsuddannelse. Det er ikke overraskende, at der er forskel mellem mænd og kvinders interesseniveau, da de findes inden for alle tre undergrupper, men det er overraskende, at kønsforskellen er langt større inden for gruppen med en videregående uddannelse end inden for de to andre undergrupper. Det tyder på, at selvom uddannelse som udgangspunkt betyder, at man er mere interesseret og positiv i forhold til EU, betyder uddannelse samtidigt noget forskelligt for kvinders og mænds forhold til EU. Selvom de danske kvinder har nået et højt niveau af uddannelse og indenfor de videregående uddannelser udgør mere end halvdelen af de studerende er der stadig stor forskel på, hvor interesseret henholdsvis danske mænd og kvinder med en videregående uddannelse er i EU.

En mulig forklaring på denne forskel i interesseområde for kvinder og mænd med et højt niveau af uddannelse er, at: 'I forhold til vidensressourcer er der peget på, at forskellene [mellem de to køn] kan være præget af en tendens hos mænd til at overvurdere deres kapaciteter og en tilsvarende tendens hos kvinder til at undervurdere deres kapaciteter... Det gælder ikke mindst for unge kvinder og for kvinder med videregående uddannelse. Det kunne tyde på, at specielt unge mænd og mænd med videregående uddannelse er tilbøjelige til at overdrive omfanget af deres vidensressourcer, mens kvinder i samme gruppe er tilbøjelige til at undervurdere deres vidensressourcer' (Christensen & Siim, 2001: 151-152). At de danske kvinder med en videregående uddannelse synes at undervurdere deres vidensressourcer i forhold til de danske mænd i samme gruppe bistås af, at når de to grupper spørges om de mener, at de generelt har tilstrækkelig viden til at kunne tage stilling til det, der sker i EU, er den kønsforskel, der findes i gruppen med en videregående uddannelse næsten dobbelt så stor som den kønsforskel, der findes mellem kvinder og mænd i gruppen, der ingen uddannelse har, som det ses i tabel 4. Det samme gælder for gruppen med erhvervsuddannelser, hvor kønsforskellen er endnu større end hos gruppen med en videregående uddannelse. Det viser sig derfor, at uddannelse betyder noget forskelligt for de danske kvinder og mænds forhold til EU, hvilket er en område, det kunne være interessant at forske videre inden for i fremtiden.

Tabel 4. Vil De sige, at De har tilstrækkelig viden til at kunne tage stilling til det, der foregår eller vil De sige, at De ikke ved nok, når det glæder det, der sker i EU. Vurderet på en skala fra 1 til 4 hvor 1 er 'har tilstrækkelig viden' og fire er 'ved ikke nok'. Antal svar i procent inden for 1 og 2.

Uddannelsesniveau	Antal kvinder i procent	Antal mænd i procent	Kønsforskel i procentpoint
Ingen uddannelse	6,3	10,4	-4,1
Erhvervsuddannelse	7,7	15,8	-8,1
Videregående uddannelse	15,3	23,1	-7,8

Kilde: GEP, 2001

5.3. Politisk interesse

Ann-Dorte Christensen kommer i sin undersøgelse af unge danske kvinders politiske identitet frem til, at: 'Gennem de sidste par årtier er det gang på gang blevet fremhævet som et problem, at unges politiske engagement er faldende. Ændringerne i de unges politiske kultur har en tydelig kønsprofil. Den faldende aktivitet er mest fremherskende blandt de unge kvinder, som også har en meget lav følelse af tilknytning til de formelle politiske institutioner (2004: 32). Samtidigt har det vist sig: '...at de unge kvinders politiske identiteter har et andet indhold end unge mænds. De ser ud til at have en bredere forståelse af politik, som betyder, at de på samme tid tager mere afstand fra det formelle politiske system end unge mænd' (Christensen & Siim, 2001: 157). At de unge danske kvinder siges at have en bredere forståelse af politik støttes af, at statistik viser, at unge kvinder i forhold til unge mænd i større tal opfatter køb af økologiske varer som politik og det samme gælder for deltagelse i forældremøde på deres barns skole, mens de to køn er enige om, at medlemskab af et politisk parti er politik, som stemmer overens med en mere traditionel opfattelse af, hvad der er politik (GEP, 2001). Det viser sig derfor, at de yngre kvinder som forudsagt af Christensen kan ses som at have en bredere forståelse af, hvad der er politik. Undersøgelser viser samtidig, at flere yngre danske kvinder tager afstand fra det formelle system, når tallene sammenlignes med tallene for de ældre kvinder. Det viser sig, som det kan ses i tabel 5, at det i 2001 var lige under 3 procent af de 18 til 39-årige, der var medlem af et politisk parti sammenlignet med henholdsvis 10,9 procent af de 50 til 59-årige og 13,2 procent af de kvinder, der var over 60 år (GEP, 2001). Der er altså en forskel at spore i forhold til, hvor mange der er medlem af et politisk parti inden for den danske gruppe af kvinder med færre yngre end ældre kvinder. Tallene for de danske mænd er medtaget, da de viser, at der også er forskel på antallet af yngre og ældre mænd, der er medlem af et politisk parti, med flere mandlige medlemmer inden for alle aldersgrupper, når de sammenlignes med antallet af kvinder, og det er dermed tydeligt, at de danske kvinder også er mindre partipolitisk aktive end de danske mænd.

Table 5. Medlemskab af politisk parti. Antal i procent.

Alder i år	Antal kvinder i procent	Antal mænd i procent
18-29	2,8	3,0
30-39	2,9	9,3
40-49	10,3	16,2
50-59	10,9	21,4
Over 60	13,2	19,0

Kilde: GEP, 2001.

På samme tidspunkt var det kun 73,3 procent af de danske kvinder mellem 18 og 29 år, der mente, at det var meget vigtig at stemme ved offentlige valg sammenlignet med 91,1 procent af de kvinder, der var over 60 år (Ibid.). Der er dermed store forskelle at spore i synet på nødvendigheden af politisk deltagelse i det formelle system mellem de yngre og ældre danske kvinder.

I stedet er det muligt at spore, at kvinders aktive deltagelse på græsrodsniveauet og i mere uformelle fora er for opadgående. Dette syn støttes af den nyeste forskning inden for EU, som viser, at de unge kvinder deltager på andre måder end tidligere generationer og faktisk er interesseret i politik: 'young women are both interested in political issues and willing to take action for political ends...they provide an important contrast to some studies of older adults, which have suggested that women are less interested in politics than men, and participate less in political life' (Brooks, 2009). De unge kvinder benytter sig af internettet til at deltage i diskussioner ved hjælp af chatrum, weblogs og personlige hjemmesider, hvilket giver dem mulighed for at ytre sig politisk uden at deltage i et mere formelt forum (Harris, 2004: 161). '...she is motivated by a sense of individual purpose rather than obligation to government, perceives voting as less meaningful than other political acts, and favours loose networks of community action (often facilitated by new technologies)' (Brooks, 2009). Det fremhæves desuden af Ulla Højmark Jensen, der har interviewet en gruppe danske unge om deres forhold til politik i forbindelse med udarbejdningen af sin ph.d. afhandling, at når man beskæftiger sig med de unges politiske identitet, kan det være befordrende at benytte et positivt og åbent syn på de unge, fordi selvom det er muligt at spore tendenser til, at de unge ikke er aktive

inden for politik på samme måde som tidligere generationer, udviser de danske unge stadig politisk interesse på deres egen måde (Christensen, 2004: 33).

En af forklaringerne fra forskningen og Eurobarometers side på de europæiske kvinders lave opbakning til EU er, at kvinderne er ikke er interesseret og involveret i politik på det europæiske niveau, hvilket for eksempel forklares ud fra, at kvinder svarer, at de i mindre grad stoler på de europæiske institutioner i forhold til de lokale og nationale (Macrae, 2009: 6, EB70.1, 2009: 20). I den videre analyse vil der derfor blive kigget nærmere på, indenfor hvilket niveau de unge danske kvinder lægger deres politiske interesse. Inden for forskningen har der fundet en opdeling sted, når det handler om politisk interesse, og der tales om, at politiske interesse kan opdeles i det 'lille' og det 'store' demokrati (Christensen & Siim, 2001). Det 'lille' demokrati henviser her til hverdagslivets problemer, mens det 'store' demokrati omhandler det nationale politiske fællesskab og globale problemer, deriblandt i forbindelse med EU. Når de adspurgte kvinder og mænds svar inddeles i aldersgrupper, viser der sig en differentiering mellem, hvilke politiske problemer mænd og kvinder er mest interesserede i. Mens 42 procent af de adspurgte danske kvinder mellem 18 og 29 år svarer, at de er mest optaget af de nære ting, der påvirker deres hverdag, er det samme tal kun 22,6 procent for de danske mænd i samme aldersgruppe (GEP, 2001). Der er dermed forskel på, hvilke politiske problemer de to køn er optaget af inden for denne aldersgruppe. Samtidig viser det sig, at kvinders aktive deltagelse i forhold til det 'lille' demokrati ikke har ført til, at kvinder automatisk er blevet involveret og interesseret i politik på det europæiske niveau (Christensen & Siim, 2001: 25, Siim, 2000). At kvinder ikke er lige så aktive som mænd på det europæiske niveau kan dermed forklares ud fra, at der er en tendens til, at de danske kvinder er mere interesserede i hverdagens problemer på det lokale niveau og ikke i de globale og dermed europæiske problemer. Udviklingen af kvinders politiske interesse på det lokale niveau kan ydermere beskrives gennem tanker om 'hverdagsmageren'. Hverdagsmageren er udviklet af Henrik P. Bang og Eva Sørensen på baggrund af kvalitative studier af politiske identiteter på Nørrebro. For en hverdagsmager er det vigtigt at engagere sig i hverdagslivets problemer, da det er her personen mener, at beslutninger og handlinger kan gøre en forskel (Ulrich, 2001: 192). Det er, ifølge en del af forskningen på området, vigtigt at slå fast, at hverdagsmagerens orientering mod det

'lille' demokrati ikke skal ses som, at hverdagsmageren føler sig afmægtig overfor det 'store' demokrati. I stedet skal fokuset på det 'lille' demokrati ses som et positivt tilvalg fra hverdagsmagerens side, da han eller hun mener, at det er i forhold til hverdagslivets problemer, at der er mulighed for at gøre en forskel politisk (Ulrich, 2001: 191-192). Birte Siims syn på hverdagsmageren er forskelligt fra dette, da hun slår fast at: 'There is a growing activity of citizens as 'everyday-makers' in the small democracy that is no longer transformed to participation in big democracy. Women are active as ordinary citizens in relation to the politics of everyday life as well as in the political elite, but the bridge between women's political mobilisation 'from below' and integration 'from above' has been weakened' (Siim, 2000: 147). Det er interessant, at Ulrich ser det som, at hverdagsmageren ikke føler sig afmægtig overfor det 'store' demokrati, men at dette valg i stedet er frivilligt og et aktivt valg fra hverdagsmagerens side. Siims forklaring fokuserer i stedet på, at der ikke finder en udveksling sted mellem de to niveauer for kvinder, som dermed står i vejen for kvinders deltagelse på europæisk niveau. Hun beskriver hverdagsmageren således: ''Everyday-makers' is a typical Danish phenomenon that can be interpreted... as a illustration of the growing indifference of (women) citizens towards national politics and the EU' (2000: 165). Hun mener dermed, at hverdagsmageren kan være en illustration på den indifference som specielt danske kvinder udviser i forhold til EU. De danske kvinder med deres fokus på hverdagens politik har derfor fravalgt det nationale og europæiske niveau, fordi mange kvinder vælger at være mere fokuseret på lokalpolitik, der tager sig af de problemer, som kvinder oplever i deres hverdag for eksempel i forhold til børnepasningsmuligheder, skolebestyrelser osv. Christensen og Siim fremhæver i deres undersøgelse at: 'Hverdagsmageridentiteten udgør et særligt problem, hvis den ikke forbindes med en interesse for og et engagement i forhold til de nye udfordringer til demokratiet knyttet til den europæiske politik og til trans-nationale problemer og 'issues'' (2001: 242). Denne problemstilling beskrives således af en af begrebet hverdagsmageridentitetens ophavsmænd Henrik P. Bang: 'Everyday makers are by no means apathetic when it comes to their 'small' politics...However, their lack of interest in 'big' politics does not mean that they possess a narrow local identity. They typically think globally but want to act locally, because they want to do things by themselves, where they are, on their own

terms and for their own purpose' (2005: 167). Det samme synes at kunne være tilfældet for de unge danske kvinder mellem 18 og 29 år, der som udgangspunkt er mere tilbøjelige til at mene, at de har tilstrækkelig viden til at kunne tage stilling til det, der sker inden for kommunalpolitik i deres egen kommune i forhold til det, der sker i EU, som det ses i tabel 6.

Tabel 6. Vil De sige, at De generelt har tilstrækkelig viden til at kunne tage stilling til det, der foregår, eller vil De sige, at De ikke ved nok, når det gælder... Vurderet på en skala fra 1 til 4, hvor 1 er tilstrækkelig viden, mens 4 er 'ved ikke'. Svar i procent for 1 og 2.

	Antal svar i procent fra kvinder mellem 18 og 29 år
Det, der sker i kommunalpolitik i deres egen kommune	23,9
Det, der sker i EU	10,1

Kilde: GEP, 2001.

Men samtidig er det interessant, at når de danske kvinder spørges, om de ved så lidt om EU, at de har opgivet at følge med, svarer et forholdsvist lille antal af de unge danske kvinder, at de er enige, mens det samme tal er mere end dobbelt så stort for de danske kvinder over 60 år som det ses i tabel 7.

Tabel 7. Ved så lidt om EU, at næsten har opgivet at følge med. Antal svar for helt enig i procent.

Alder i år	Antal svar i procent
18-29	26,0
Over 60	53,3

Kilde: GEP, 2001.

Disse tal viser, at de unge danske kvinder synes at følge Bangs beskrivelse af hverdagsmageren – at de unge danske kvinder ikke kan siges at have opgivet det globale niveau med EU, men at de i stedet føler, at de har et bedre udgangspunkt for at beskæftige sig med det lokale niveau. Det hører med til diskussionen, at når kvinders politiske viden og interesse på alle tre niveauer undersøges, viser kvinders overordnede

politiske interesse at være steget markant gennem 1990'erne, mens der stadig er forskelle at spore mellem mænd og kvinders politiske interesseområde, da kvinders niveau af interesse har haltet bagefter mænds fra starten, og kvinders politiske interesse er derfor stadig et område i udvikling (Christensen & Siim, 2001: 147).

5.4. Opsummering

Ud fra overstående mener jeg at kunne påvise, at den traditionelle forskning og ikke mindst de analyser, der er udarbejdet af Eurobarometer synes at have låst sig fast på et unuanceret billede af specielt kvinders forhold til EU. Dette – efter min opfattelse – ganske unuancerede billede tager udgangspunktet i, at ældre kvinder skulle være blandt de mest EU-skeptiske. Det er et billede, der ikke på alle punkter stemmer overens med de EU-skeptiske danske kvinder anno 2010. I stedet har det vist sig nødvendigt at undersøge de unge danske kvinders forhold til EU, idet der kan spores et relativt stort antal EU-skeptikere inden for netop denne gruppe. Analysen viser, at der er god grund til at antage, at den mere traditionelle måde at beskrive EU-skeptiske kvinder på baggrund af høj alder, lavt uddannelsesniveau og lav politiske interesse ikke længere kan siges at stemme overens med den nyere statistik, der omhandler de danske kvinders forhold til EU. Statistikken viser i stedet, at de unge danske kvinder går imod den såkaldte 'generationshypotese' ved, at der er flere ældre danske kvinder end yngre, der føler sig knyttet til EU. Samtidigt viser det sig, at de yngre danske kvinder har mindre tillid til, at de vil blive lyttet til seriøst, hvis de henvender sig til en EU-politiker sammenlignet med de ældre danske kvinder. Inden for uddannelse er det interessant, at uddannelse tilsyneladende betyder noget forskelligt for danske kvinder og mænd, idet den gængse forestilling har været, at uddannelse medførte lavere EU-skepsis. Uddannelse betyder også lavere EU-skepsis for de danske kvinder, men det er interessant, at der er en mere markant kønsforskel at spore mellem uddannede danske mænd og kvinder, når det gælder opbakning til EU. Det viser sig, at de unge danske kvinder i højere grad end de ældre kvinder og de danske mænd tager afstand fra de formelle politiske forsamlinger. I stedet er det muligt at spore en øget aktivitet fra unge kvinder på græsrodsniveau og inden for uformelle politiske fora, idet den nyere forskning viser, at unge kvinder er aktive på internettet i, hvilket kan opfattes som en aktiv politisk deltagelse. Der viser sig desuden en tendens til, at kvinder overvejende udøver deres politiske interesse inden for det 'lille'

demokrati. De er interesserede i hverdagens problemer, men der synes ikke at finde en nævneværdig spill-over effekt sted mellem det 'lille' og det 'store' demokrati, hvilket kan beskrives igennem for eksempel Siims tanker om hverdagsmageren. Siims tanker udfordres af Bang, som beskriver hverdagsmageren som en der tænker globalt, men ønsker at agere lokalt, da det er her interessen ligger. Jeg mener derfor at kunne påvise ud fra en analyse baseret på det tilgængelige statistiske materiale, at danske kvinder går imod det traditionelle billede af EU-skeptiske kvinder som ældre, uuddannede og uinteresserede i politik.

6. Konklusion

Specialets formål har været at udfordre det billede Eurobarometerundersøgelser og forskningen på området giver af typiske EU-skeptiske kvinder som ældre, uuddannede og uinteresserede i politik. Jeg har påvist, at der er tendenser at spore i danske kvinders forhold til EU, som ikke lever op til de gængse forestillinger om kvinders manglende opbakning til EU. Det første kapitel omhandlede de diskussioner, der finder sted i forbindelse med udviklingen af folkelig opbakning, og hvad der kan siges at stå i vejen for udviklingen af en sådan. Derudover berørtes diskussionen af, hvilket system EU kan siges at være, og hvilken folkelig opbakning et sådan system har brug for for at blive opfattet som legitimt. Det viste sig, at det er et område præget af mange forskelligartede ideer og holdninger, og at nye perspektiver stadig kommer til. Det bragte mig videre til, hvordan undersøgelsesområdet behandler kvinder og køn. Det står klart, at forskningen er delt mellem dem, der ikke finder kvinder eller køn vigtige i deres behandling af europæisk integration og de, der gør. Jeg hører til dem, der mener, at inddragelsen af kvinders forhold til EU i disse diskussioner er vigtig, da kvinders samfundsrolle hele tiden er i forandring, og hvis ikke kvinder inddrages i større omfang i EU, vil en forholdsvis stor procentdel af over halvdelen af EU's befolkning være relativt uinteresserede i forhold til et samarbejde, der bliver mere og mere indgribende i de europæiske borgers hverdag i takt med, at samarbejdet er blevet dybere og bredere.

Af kapitel tre fremgår det, at EU ikke opfattes af de europæiske kvinder som den 'foregangskvinde', EU kan siges at have været med introduktionen af det første ligestillingsinitiativ allerede i 1957. Ligestillingsinitiativet fremstod som handlende mere om fair konkurrence medlemslandene imellem end om ligestilling mellem mænd og kvinder. Samtidig har EU's opbygning vist sig at stå i kontrast til mere feminine værdier med opbygningen af EU 'fra oven' fra en stort set mandlig elites side, og med en opdeling af det økonomiske og sociale niveau, som ikke tager hensyn til, at mange kvinder har brug for at kunne deltage på begge niveauer i forhold til et aktivt arbejdsliv og for at kunne tage sig af familien. Det blev dermed tydeligt, at EU fra starten muligvis ufrivilligt var med til at støtte en marginalisering af kvinder i forhold til deres medborgerskab, da kvinder for at deltage på EU-niveau skulle forsøge at nærme sig den mandlige norm, der var til stede både inden for ligestilling og EU's opbygning.

Kapitel fire viser, at Eurobarometerundersøgelsernes syn på EU-skeptiske kvinder ikke har ændret sig meget i de 12 år, der er gået mellem de to udvalgte undersøgelser blev foretaget. De to undersøgelser konkluderede, at den typiske EU-skeptiske kvinde tilhører den ældre aldersgruppe, har et lavt niveau af uddannelse og udviser et lavt niveau af politisk interesse, hvilket kan siges at stemme overens med en mere traditionel læsning af forskningsområdet, som kommer til udtryk ved, at undersøgelsen fra 2009 lagde vægt på, at fordi der er flere ældre kvinder end mænd blandt EU's befolkning, findes der i dag flere EU-skeptiske kvinder end mænd. Jeg er ikke enig i denne mere traditionelle og unuancerede læsning af forskningsområdet i en dansk kontekst, da de danske kvinders samfundsrolle er i stadig forandring. De danske kvinders samfundsrolle blev derfor fokus for den videre undersøgelse af området ved at bringe diskussionen om tilstedeværelsen af kønsforskelle i mænds og kvinders politiske adfærd. Ved at udfordre Marita Rosch Ingleharts forudsigelser på området bliver det klart, at der kan spores tendenser til, at selvom de danske kvinder oplever et højt niveau af modernitet i deres samfundsrolle, er der stadig kønsforskelle at spore i de danske kvinders og mænds forhold til EU.

Kapitel fem undersøger derfor de danske kvinders forhold til EU yderligere. På baggrund af undersøgelsen viser det sig, at unge danske kvinder går imod den mere traditionelle læsning af området med beskrivelsen af EU-skeptiske kvinder som ældre, uuddannede og uinteresserede i politik. Med hensyn til alder viste det sig, at de yngre danske kvinder går imod 'generationshypotesen'. Grunden til dette er, at der kan måles en forskel i forholdet til EU mellem de yngre og ældre danske kvinder. De to parametre, der blev benyttet til undersøgelsen var niveauet af tilknytning og tillid til EU, og som udgør det såkaldte medborgerskabsaspekt. Inden for begge parametre var der forskel på de to aldersgruppers svar med de yngre kvinder som både mindre knyttet og med mindre tillid til EU. Med hensyn til uddannelse blev det påvist, at uddannelse betyder noget forskelligt for kvinder og mænd. Uddannelse betyder stadig, at en borger i højere grad udviser opbakning til EU, men der var med hensyn til interesse for EU-forhold en kønsforskelle på næsten 20 procentpoint mellem danske mænd og kvinder med en videregående uddannelse. Dette tyder på, at et højere niveau af uddannelse ikke har udlignet kønsforskellen hvad angår forholdet til EU – snarere tværtimod. Til sidst blev politisk interesse som parameter undersøgt. Det blev klart på baggrund af tidligere

forskning på området, at unge danske kvinders politiske identiteter er i stadig forandring, hvilket blandt andet kommer til udtryk ved, at de unge danske kvinder deltager mindre i det formelle politiske system end de ældre. Til gengæld kan unge kvinder ikke afskrives, når det kommer til politik, da nyere undersøgelser fra 2009 viser tendenser til, at de unge kvinder er aktive i uformelle politiske fora ved hjælp af blandt andet internettet. Når det kommer til, hvorfor de unge kvinder er mindre entusiastiske, når det handler om EU, kan det konkluderes, at en mulig forklaring er kvinders større interesse for politik i forbindelse med det 'lille' demokrati og ikke det 'store' demokrati. De unge kvinder svarer, at de er mere interesserede i de nære problemer, hvilket kan kædes sammen med hverdagsmageridentiteten, som netop er en beskrivelse af en person, der er interesseret i at løse problemer i nærmiljøet. Personen mener, at det især her er muligt at gøre en forskel. Diskussionen inden for området går på, hvorvidt hverdagsmagerens fravalg af det globale niveau har at gøre med afmægtighed overfor politik, der falder uden for det nære og mere lokale niveau. Diskussionen er her repræsenteret af tre positioner. Ulrich fremhæver i sin fortolkning, at hverdagsmageren har valgt det lokale niveau som sit fokus, da det er her hverdagsmageren mener han/hun kan gøre en forskel, og at det dermed er et aktivt tilvalg fra hverdagsmagerens side. Siim ser hverdagsmageren som et billede på den indifferente specielt danske kvinder føler i forhold til EU. Bangs opfattelse af hverdagsmageren er med til at give et mere nuanceret billede af blandt andre de unge danske kvinders forhold til EU. Når Bangs position benyttes, kan de unge danske kvinder præsenteres som ikke at have opgivet at følge med i EU i samme antal som de ældre danske kvinder. De unge er i stedet mere interesserede og har større tillid til egen viden inden for nærmiljøet, som de derfor i større grad er aktive inden for. Jeg mener Bangs beskrivelse på mange punkter stemmer overens med unge danske kvinders forhold til EU, da der ikke er overvældende indifferente at spore hos de unge kvinder, når det gælder EU, snarere er der tale om, at de unge har større tillid til deres viden på det nære område. Fokus på det nære område er dermed ikke nødvendigvis et aktivt tilvalg, men snarere et område som det falder kvinder naturligt at være interesserede i, fordi det i mange tilfælde er på det nære område, at der tages stilling til emner, der vedrører kvinders liv, som for eksempel i forbindelse med børnepasningsmuligheder og skoler. Denne interesse har ikke

automatisk rykket sig videre til EU-niveauet, og der er derfor stadig kønsforskelle at spore i de unge danske kvinders forhold til EU.

Den overordnede konklusion på specialet er, at en analyse af de unge danske kvinders holdninger til EU går imod den traditionelle læsning af EU-skeptiske kvinder som ældre, uuddannede og politisk uinteresserede. På den baggrund vil jeg påstå, at forskningen i forbindelse med EU og europæisk integration gør sig selv en bjørnetjeneste ved ikke at medtænke og forske videre i kvinders forhold til EU. Kønsforskellene mellem kvinders og mænds holdning til EU i et land som Danmark er stadig tydelige i 2010. Selvom kvinder er aktive inden for uddannelse, på arbejdsmarkedet og inden for politik, kan der stadig spores mindre opbakning til EU hos de danske kvinder end hos de danske mænd. At det samme er ved at gå op for EU-kommissionen understøttes af, at Generaldirektoratet for Kommunikation i foråret 2010 offentliggjorde et dokument med titlen: Horisont 2014: Hvilket bånd mellem kvinder og EU?, hvor der tales om, hvordan den onde cirkel mellem kvinder og EU kan brydes. I dokumentet indrømmer Generaldirektoratet for Kommunikation, at når man beskæftiger sig med de europæiske kvinders forhold til EU, er det nødvendigt at anlægge en anderledes tilgang til emnet end tidligere, hvis man ønsker at ændre det forhold de europæiske kvinder på nuværende tidspunkt har til EU. Det bliver derfor interessant at følge, om der kommer initiativer fra EU i fremtiden for at gøre flere kvinder mere interesserede i EU og forsøge at ændre kvinders nuværende forhold til EU. Mit fokus har været at udfordre den mere traditionelle læsning af området, men analysen kunne også have behandlet andre aspekter af kvinders forhold til EU. Et aspekt, der kunne være aktuelt at behandle i forhold til danske kvinder er, om det betyder noget for ens opbakning til EU, hvilken form for velfærdsstat man kommer fra. I forhold til specielt de skandinaviske kvinder går diskussionerne på, om deres EU-skepsis kan stamme fra velfærdsstatens centrale plads i de skandinaviske lande med servicetilbud som for eksempel børnepasning. EU-skepsis skulle her stamme fra en frygt hos kvinderne, at EU kunne blande sig i kvinders rettigheder på nationalt niveau og ligefrem fratage dem rettigheder. Samtidig trækkes det også frem i forskningen, at et stort antal skandinaviske kvinder kan siges at være i et dobbelt afhængighedsforhold til velfærdsstaten, fordi mange kvinder også arbejder inden for sundheds- og undervisningssektoren, og derfor er kvinderne ekstra interesserede i at

bibeholde velfærdsstatens servicetilbud. Der findes dog ingen entydige konklusioner på området. Et andet aspekt som også kunne trækkes frem er, at kvinders EU-skepsis kan tage udgangspunkt i, at kvinder og mænd ideologisk er forskellige for eksempel inden for politisk eller religiøs overbevisning, hvilket kan indvirke både positivt og negativt på opbakningen til EU. Der synes at være en opfattelse af, at specielt skandinaviske kvinder er mere venstreorienterede end mænd, hvilket også skulle smitte af på opbakningen til EU, fordi venstreorienterede partier i de skandinaviske lande tidligere har haft tendens til netop at være EU-skeptiske. Disse to perspektiver er med til at vise, at der inden for forskningsområdet er mange forskelligartede forklaringer på, hvorfor kvinder er mere skeptiske overfor EU end mænd, og at kønsperspektivet ikke er forsvundet hverken i en europæisk eller en dansk kontekst, når det kommer til EU. De moderne danske kvinder er EU-skeptiske, på trods af de har opnået en moderne samfundsrolle med adgang til uddannelse, beskæftigelse og politisk indflydelse. For at opnå folkelig opbakning fra de europæiske og danske kvinder skal EU-institutionerne derfor tilbyde noget andet og mere, end man gør i dag. Det gælder også, hvis de unge danske kvinder skal give deres opbakning til EU, da det viser sig, at EU ikke automatisk kan regne med opbakning fra unge kvinder i en dansk kontekst som tidligere forskning ellers har forudsagt.

7. Litteraturliste

Alsop, Rachel. Fitzsimons, Annette & Lennon, Kathleen (2002). *Theorizing Gender*. Cambridge: Polity Press.

Andersen, Jørgen Goul (2003). *Evige skeptikere, men bedre europæere*. EU-modstanden i Danmark, 1972-2002. Bidrag til Udenrigsministeriets festskrift Danmark i EU 30 år.

Bang, Henrik P. (2005). Among everyday makers and expert citizens. In Newman, Janet (Ed.) (2005). *Remaking Governance. Peoples, politics and the public sphere*. Policy Press.

Baxter, Sandra & Lansing, Marjorie (1980). *Women and Politics. The Invisible Majority*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Baxter, Sandra & Lansing, Marjorie (1983). *Women and Politics. The Visible Majority*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Brooks, Rachel (2009). Young People and Political Participation: An Analysis of European Union Policies. *Sociological Research Online*, Volume 14, Issue 1.

Christensen, Ann-Dorte (2004). Politiske identiteter i senmoderniteten – belyst gennem unge kvinders fortællinger om politik og identitet. *Dansk sociologi* nr. 1/15. årgang 2004

Christensen, Ann-Dorte & Siim, Birte (2001). *Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Clemmensen, Lillian (2010). Løkkes mange kvinder. *Politiken* 23. februar 2010.

Deutsch, Karl W. et al. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University.

EB72.2: European Commission (2009). Eurobarometer 72.2. *Gender Equality in the EU in 2009*.

EB71a: European Commission (2009). Eurobarometer 71. *Public Opinion in the European Union*.

EB71b: European Commission (2009). Eurobarometer 71. *Meningsmåling i EU. National rapport Danmark*.

EB70.1: European Commission (2009). Eurobarometer 70.1. *Attitudes and Opinion of European Women prior to the 2009 EP Elections*.

EB47.1: European Commission (1997). Eurobarometer 47.1. *Women's attitude to the European Union – A typology of public opinion among Europe's women*. Uddrag af undersøgelsen fundet på nettet den 4. maj 2010 på:

http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_documentation/05/txt_en_6.pdf

da den originale rapport ikke længere er tilgængelig i sin fulde længde.

Eurostat (2010a). *Youth education attainment level*. Fundet på nettet den 6. maj 2010 på:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsiir110&language=en>

Eurostat (2010b). *Share of women among tertiary students*. Fundet på nettet den 2.

februar 2010:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?table=table&init=1&language=en&pcode=tps00063&plugin=1>

Eurostat (2010c). *Employment rate by gender*. Fundet på nettet den 7. marts 2010:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?table=table&init=1&language=en&pcode=tsiem010&language=en>

Fernández-Armesto, Felipe (2002). A European Civilization: is there any such thing? *European Review*, Vol. 10, No. 1.

Generaldirektoratet for Kommunikation (2010). *Horisont 2014: Hvilke bånd mellem kvinder og EU?* Fundet på nettet den 3. juli 2010:

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/femm/dv/synthesis_tns_women/synthesis_tns_women_da.pdf

GEP: fra forskningsprogrammet: Gender, Empowerment and Politics: Tabelrapport som benyttes i Ann-Dorte Christensen og Birte Siims (2001) *Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter*. København: Hans Reitzels Forlag. Fundet på nettet den 14. juni 2010 på:

http://www2.ihis.aau.dk/gep/dokumenter%20til%20hjemmesiden/Tabelrapport_%20Ann-Dorte_og_Birte_Siim/tabelrapport-%20samlede%20fil%20til%20hjemmesiden%20doc.pdf

Haas, Ernst B. (2004). *The Uniting of Europe*. Political, Social, and Economic Forces 1950-1957. Indiana: University of Notre Dame Press.

Hanmer, Jalna (1996). The Common Market of Violence. In R. Amy Elman (Ed.) (1996). *Sexual Politics and the European Union: The New Feminist Challenge*. Providence and Oxford: Berghan Books.

Hansen, Lene (2000). Gendered Communities: The Ambiguous Attraction of Europe. In Kelstrup, Morten & Williams, Michael (2000). *International Relations Theory and the Politics of European Integration*. London: Routledge.

Harris, Anita (2004). *Future Girl. Young Women in the Twenty-First Century*. New York: Routledge.

Hix, Simon (2005). *The Political System of the European Union*. Second Edition. Palgrave Macmillan.

Holsen, Sjur S. (1998). Europeisk integration og nasjonal identitet. I Grindheim, Jan Erik (red.) (1998). *EU. Fra økonomisk felleskap til politisk union*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hoskyns, Catherine (1996a). The European Union and the women within. An overview of Women's rights policy. In R. Amy Elman (Ed.) (1996). *Sexual Politics and the European Union: The New Feminist Challenge*. Providence and Oxford: Berghan Books.

Hoskyns, Catherine (1996b). *Integrating Gender: Women, Law and Politics in the European Union*. London: Verso.

Hoskyns, Catherine (2004). Gender Perspectives. In Wiener, Anja & Diez, Thomas (eds.) (2004). *European Integration Theory*. New York: Oxford University Press.

Inglehart, Marita Rosch (1991). Gender Differences in Sex-role Attitudes: a Topic without a Future? In Reif, Karlheinz & Inglehart, Ronald (eds) (1991). *Eurobarometer: The Dynamics of European Public Opinion*. London: St Martins Press.

Inglehart, Ronald (1977). Long Term Trends in Mass Support for European Unification. *Government and Opposition*, 12 (2).

Inglehart, Ronald & Norris, Pippa (2003). *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge University Press.

Jenssen, Anders Todal & Bratterud, Åse (1997). Kvinnens 'nej' til EU. Da den lille forskjellen fikk stor betydning. *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 38, no. 3.

Johnson, Debra & Turner, Colin (2006). *European Business*. 2. udgave. London: Routledge.

Kelstrup, Morten. Martinsen, Dorte Sindbjerg & Wind, Marlene (2008). *Europa i Forandring. En grundbog om EU's politiske og Retlige system*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kronsell, Annica (2005). Gender, power and European Integration Theory. *Journal of European Public Policy* 12:6 December 2005.

Liebert Ulrike (1999). Gender Politics in the European Union: The Return of the Public. *European Societies* 1(2) 1999.

- Locher, Birgit & Prügl, Elisabeth (2008). Gender and European Integration. *Constitutionalism Web-Papers*, ConWeb No. 2/2008.
- Lombardo, Emanuela (2003). EU Gender Policy: Trapped in the 'Woolstonecraft Dilemma?' *European Journal of Women's Studies* 2003, 10, 159.
- Macrae, Heather (2009). The EU as a Gender Equal Polity: Myths and Realities. *JCMS: Journal of Common Market Studies* Volume 48 Issue 1.
- Mandag Morgen* (1992). Skandinaviens kvinder i spidsen for nej til mændenes europæiske union. Nummer 25. 29. juni.
- Moravcsik, Andrew (2005). Europe without illusions. *Prospect Magazine* Issue 112, July 2005.
- Nelsen, Brent F. & Guth, James L. Exploring the Gender Gap: Women, Men and Public Attitudes toward European Integration (2000). *European Union Politics* Volume 1 (3).
- Pateman, Carole (1988). *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.
- Pateman Carole (1989). *The Disorder of Women. Democracy, Feminism and Political Theory*. London: Polity Press.
- Pedersen, Thomas (2006). Demokrati og Kultur i Den Europæiske Union. I: Jørgensen, Dan (2006). *Eurovisjoner. Essays om fremtidens Europa*. København: Informations Forlag.
- Rosamond, Ben (2000). *Theories of European Integration*. Basingstoke: Macmillan.
- Shapiro, Virginia (1981). When are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women. *American Political Science Review*, 75 (September).
- Siim, Birte (2000). *Gender and Citizenship. Politics and Agency in France, Britain and Denmark*. Cambridge University Press.
- Siune, Karen (1993). The Danes said NO to the Maastricht Treaty. The Danish EC Referendum of June 1992. *Scandinavian Political Studies* Bind 16.1 1993.
- Sørensen, Catharina (2008). Euroskepsis i Danmark – det handler om suveræniteten. *Økonomi og Politik*, vol. 81, nr. 3. Jurist og Økonomforbundets Forlag.
- Ulrich, Jens (2001) Hverdagsmageren og det myndige alternativ. I: Christensen, Ann-Dorte & Siim, Birte (2001). *Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter*. Hans Reitzels Forlag.

UN's Human Development Report (2010a). Measuring gender inequality. Fundet på nettet den 22. maj 2010 på: http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/gdi_gem/

UN's Human Development Report (2010b). Gender Empowerment measure. Fundet på nettet den 22. maj 2010 på: <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/125.html>

Weber, Cynthia (2001). *International Relations Theory: a critical introduction*. London: Routledge. Kapitel 5: Gender: is gender a variable?

Weiler, Joseph H. H. (1999). *The Constitution of Europe. 'Do the New Clothes have an Emperor? And Other Essays on European Integration*. Cambridge University Press.

Wessels, Bernhard (1995). Development of support: Diffusion or Demographic Replacement? In Niedermayer, Oskar & Sinnott, Richard (Ed.) (1995). *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press.

Wind, Marlene (2000). Det post-nationale medborgerskab – EU som rettighedsgenerator. *Politologiske Studier* nr. 8, november 2000.

Zielonka, Jan (2006). *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford University Press.

Zielonka, Jan (2008). Europe as a global actor: empire by example? *International Affairs* 84:3 (2008) 471-484.

Zürn, Michael (2000). Democratic Governance Beyond the Nation State: The EU and Other International Institutions. *European Journal of International Relations* Vol. 6, No. 2, 2000.